

1932 | 2012

Euskara hegaz: Euskal irratiak 80 urte

Euskal Irratsaioaren sortzaileak gogoan:
Joseba Zubimendi, Ander Arzelus
eta Amale Arzelus

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA
INAZIO MUJICA IRAOLA
ELIXABETE GARMENDIA LASA

Zuzendaria:
KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

ORDOZGOITI, Koldo (1959-)

Euskara hegaz : euskal irratiak 80 urte : 1932-2012 / Koldo Ordozgoiti Juanenea, Inazio Mujika Iraola, Elixabete Garmendia Lasa ; zuzendaria, Koldo Ordozgoiti Juanenea. - Donostia-San Sebastián : Gipuzkoako Foru Aldundia, Kultura, Gazteria eta Kirol Departamentua, 2012.
57 or., [6] or. argk. : argk. ; 17 cm. - (Koldo Mitxelena Kulturuneko liburu bilduma ; 10)
Azalean: Euskal irratsaioaren sortzaileak gogoan : Joseba Zubimendi, Ander Arzelus eta Amale Arzelus. - Aurkibidea
LG SS 415-2012. - ISBN 978-84-7907-680-1

1. Radio - Euskadi - Historia - 1932-1936. 2. Lengua vasca. 3. Zubimendi, Joseba (1897-1939). 4. Arzelus, Ander (1898-1949). I. Mujika Iraola, Inazio (1963-). II. Garmendia Lasa, Elixabete (1953-). III. Zubimendi, Joseba (1897-1939). IV. Arzelus, Ander (1898-1949). V. Arzelus, Amale (1924-). VI. Gipuzkoa. Departamento de Cultura, Juventud y Deporte. VII. Izenburua. VIII. Saila.

654.19(460.15)"1932/36"
811.361
929 Zubimendi, Joseba
929 Arzelus, Ander

Koldo Mitxelena Kulturuneko
liburu bilduma

— 10 —

 BY-SA 2.5: Gipuzkoako Foru Aldundia

Argitaratzailea: Gipuzkoako Foru Aldundia
Egileak: Koldo Ordozgoiti, Inazio Mujika Iraola, Elixabete Garmendia
Zuzendaria: Koldo Ordozgoiti

500 aleko tirada
ISBN: 978-84-7907-680-1
Lege Gordailua: SS-415-2012

Maketazioa eta azala: Imanol Tapia
Inprimaketa: Michelena artes gráficas - Astigarraga (Gipuzkoa)

1932 | 2012

Euskara hegaz: Euskal irratiak 80 urte

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

INAZIO MUJIKA IRAOLA

ELIXABETE GARMENDIA LASA

Zuzendaria:

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

DONOSTIA-SAN SEBASTIÁN 2012

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Kultura, Gazteria eta Kirol Departamentua
Departamento de Cultura, Juventud y Deporte

AURKIBIDEA

EUSKARA HEGAZ. EUSKAL IRRATIAK 80 URTE 5

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

ANDER ARZELUS TOLEDO LUZEAR 42

INAZIO MUJIKA IRAOLA

JOSEBA ZUBIMENDI MARTIARENA 44

INAZIO MUJIKA IRAOLA

EUSKARA IRRATIAN, HEDABIDE BERRI BAT EUSKARARENTZAT 46

ELIXABETE GARMENDIA LASA

JOSEBA ZUBIMENDIREN FUNTSA: ALTXORRAREN KUTXA 48

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

Eus

Euskera egaz

Bai, irakurleak. Gizaldi ontan bertan baztefuta, zokoratuta arkitu genduan izkuntz mailagaria, aldeko efegea, aranoaren antzera, ¡baña zer diot aranoaren antzeral aranoa baña erosoago, aranoa baña kementsuago egaz dabilkigu.

Itxaso zabala txikia da beretzat, etxeorima ta mendirik aundienak alde batetik bestera igarotzen ditu argi izpia leiar batetik sartzen dan erextasunaz; une berean eun, bereun, anei, amár edo eun anei tokitan arkitzen tera sartzen da an dauden euskaldunai aisegin malkoak ixuri erazi ta arotzal bizi dala ta gero ta kementsuago adieraztera.

Bat edo batek galdetu du onuzkero ¿baña nola dabil ba gure euskera egaz? ¿Nola? Emen aurfan daukaten tresnatxoa zure aurfan bazeneuka etzenuke ori galdetuko. « Itz egin befi euskeraz » dio oraintxe abots ezagun batek : amaika euskaldunek entzungozuan abesti auxe; ¿guztiak entzungofegingo ote diote ba? Ez degu uste. « Pernando Amezketafen ateraldiak » Eskozia'tik Maruekos'erafio entzun dituzte. « Atof mutil » eta « Ijituak » abestalde batek goxoki abestuta Madrid eta Paris'en entzun dira.

« Radio Donostia » ifalitzkin bikañari zor dizkiogu euskerz zabalkunde ta garaipen abek. « Radio Donostia » dala ta dabil gure euskera kufuna egaz. « Radio Donostia » dala ta jakingo dute efi asko ta askotan euskera badala.

Ifatentzule (radioentzule) euskaltzaleak gure eskuetan dago euskera zabalkunde oren jaraipena. Ilean onenbesteko bat ematen badegu zer edo zer eskatzeko era izango bai-degu bai Lagun dezalogun « Radio Donostia »'ri ta euskel abesti, erasi ta euskera bera entzun eraziko ditugu.

LUZEAR

EUSKARA HEGAZ. EUSKAL IRRATIAK 80 URTE

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

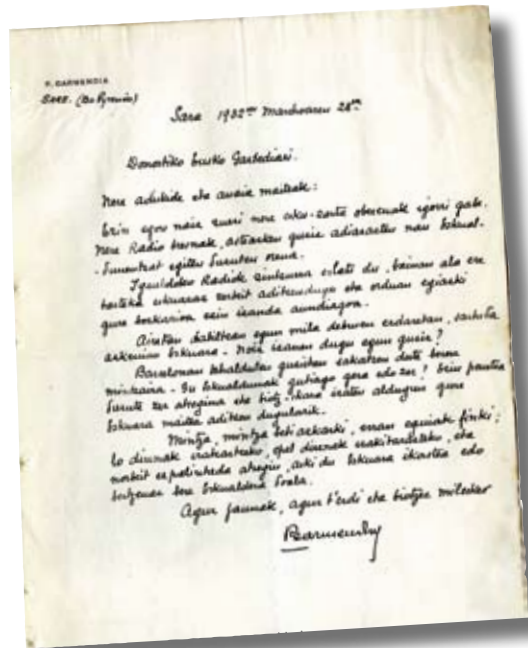
"Irratia dela ta dabil gure euskera kuttuna, arranoa baiño erosoago, arranoa baiño kementsuago hegaz dabilkigu", idatzi zuen Ander Arzelus Luzearek, lehen euskal irratsaioen harira.

2012ko martxoaren 2an 80 urte bete dira Joseba Zubimendik eta Ander Arzelusek bultzatuta aireratu zenetik lehen Euskal Irratsaioa. Hor dugu mugarrria, egun horretan sortu zen euskarazko irrattia, ez zen izan lehen aldia euskara uhinetatik hedatzen zela, baina irratsaio horrekin eman zitzaion hasiera euskarazko irratigintzaren bide oparoari.

Hasi berriak zirenean, Saratik Garmendia jaunak ongi etorria egin zien irratsaioei *"Airetan dabilzan egun mila deabru erderetan, sartu da azkenian euskara. Noiz izango dugu egun guziz?"* Urtek behar izan ziren helburua betetzeko, baina *jada euskal irratiairen alorra jorratzen hasia zen.*

Irratiaren garrantziaz eta beharraz aspaldi jabetuak ziren garaiko euskaltzaleak eta 1932ko martxoaren 2an gauzatu zen aukera hori, asteroko euskarazko programazioari hasiera emanez Union Radio Donostian. Asteazkeneroko irratsaioa ordubetekoa zen eta astero egin zen, etenik gabe, are eta Errepublikako gobernuak 1934ko urrian debekatu zuen arte. Egin zituzten 137 emanaldi horietan dugu euskarazko irratiairen sorrera.

Errepublikako eskumaren gobernuak agindutako etena ez zuen euskal saioen amaia ekarri. Zubimendi, Luzear eta enparauek, jada ez Eusko Gaztediaren izenean, bere kasa baizik, irratian segitu zuten eta 1935ko hondarrean Donostiako Euskal Pizkundera elkartearen txapelpean irratsaioen berpiztea lortu zuten. Joseba Zubimendik 1935ko Donostiako arraun estropadak zuzenean eman zituen, euskaraz, Union Radio bitartez, eta 1936ko ekainean Ander Arzelus Luzearek prestatutako irratia bitarteko euskara ikasteko euskara eskolak emititzen hasi ziren. Uztailaren 18an piztu zen gerrak, Euskadi matxinatu frankisten esku geratzeak, erbestera bidali zuen aitzindari haiek abian jarri zuten euskarazko irratigintza.

P. Garmendiaren eskutitza, Sara 1932ko martxoaren 28an. Joseba Zubimendiren funtsean gordea.

Donosti-Iratetxea

Iratetxea bai, ez ikaratu. Radio-emisora esango genuke erderaz Ta oraingoan, itxura denez, Donosti-irratetxea deltu al izango d'ozu.

Denbora bateko Juan'ta "speaker" aren abots atsegina gogoratu al izango degu: "Emen E. A. J zortzi, Radio Donostia, Igeldo-mendin jafia" enizun-arazten z'gun abots atsegin ura.

Datofen asteazken ezkerre euskal-iratsioekin asteokak zalzkigu, Eusko Gaztedi'ko iz'ari, antzes'ari, abeslari ta... ameslari, bat egifik.

Asteazkenero, 7 1/2'etatik 9'ara bitari'ko ek'it'ldian, ordu bete, gure-gerea, euskaldun utsena izango degu Eusko'az asi, euskeraz bete ta euskeraz bukatuko degu ordu o'ri EUSK'FRAREN ORDUA dala esan genezake beraz, gezurik gabe.

Joseba Zubimendik eta Ander Arzelusek sortu eta garatu zuten lehen euskarazko irrati programazioa, horretarako tarte bat alokatuz garaian Euskal Herrian aieratzen zen irrati bakarrean, Union Radio San Sebastian emisorean. Joseba Zubimendik zuzentzen zuen Luzearren laguntzarekin asteroko hau eta bertan hasi zen bere aitarekin batera speaker eta aktore moduan Amale Arzelus, euskal irrati lehen emakume esatari eta aktorea. Amalek zortzi urte egin berriak zituen irratiari hasi zenean; bere aitak, Ander Arzelus *Luzearek* idatzitako bakarrizketak eta elkarriketak gauzatzen zituen mikrofonoaren aurrean. Euzko Gaztedik eman zion babesia irratsaioari. Angel Lizarragak jendea eta behar zen guztia bilatzen

zuen, Txomin Olanok eta Bruno Imazek zuzeneko musika jartzen zuten, pianoa joz.

Garaiko euskaltzaleen laguntzarekin gauzatu zen beti zuzenean egin behar zen irratsaioa. Hitza, abestia eta musika dena zuzen zuzenean gauzatu behar zen irratiaren mikrofono aurrean. Eta mikroaren aurrean, gaur egunean sinestezina litzatekeen harrigarritzko lagun taldea: Zubimendi eta Arzelus, *Luzearek*, Joxe Ariztimuno *Aitzol*. Xabier Lizardi, Telesforo Monzon, Emeterio Arrese, Orixe, Hernandorena, Toribio Alzaga, Beorlegi, Basarri, Elbira Zipitria, Dunixi, Tomas Garbizu, Aita Donostia, Aita Migel Altzo, Jean Lafitte, Oxobi... saioko izarra izan zen Amale Arzelus, honen ama Amale Arrieta, eta hauekin batera emakume ugari, hizlari, abeslari, errezitaztaile, andereño mugimendu sortu berrikoak.

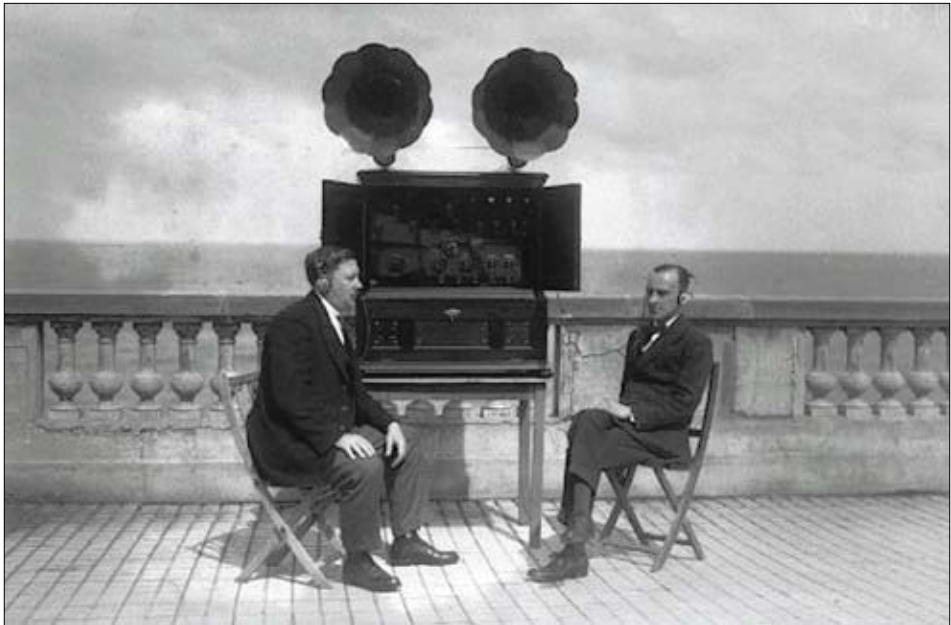
Eta horrekin batera, punta puntako abesbatzak (bereziki aipatzekoa Eusko Abesbatza), txistulariak (Errenteriako txistulariak, Isidro Ansorenaren taldea, bi aipatzearen), akordeoi eta trikitixa joleak, Nicanor Zabaleta, arpajolea, bertsolariak (Basarri irratsaioen laguntzaile ohikoa izan zen, baina mikroetatik pasa ziren bertsolari zahar eta gazteak, Matxin Irabola edo eta Arizmendi-*Atarrene* edo Joxe Mari Lopetegui hiru aipatzearen) bandak, musikariak eta musika joleak, eta *Poxpolina* ume mugimenduaren babesia eta laguntza izan zuen irratsaioak.

Euskal irratsaioak arrakasta lortu zuen garaiko entzuleen artean, horren lekukoa dugu Estepan Urkiaga Lauaxetak irratsaioaren lehen urteurrenean idatzitakoa: *"Artzeluztar Amaletxu edonork darau bere abotsa entzun dogulako ez behin, sarritan baino. Zubimendi azkarra, Luzearek eta abar geure adiskide egin dira. Eta zelan gero? Irratijaren bidez! Holakorik entzuteko bere!"*

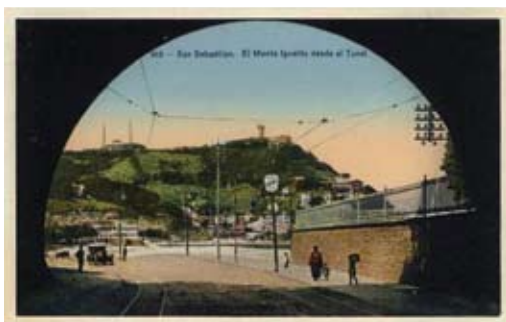
Hitza irran

Beste berrikuntza batzuk ez bezala, irratia garaian iritsi zen gurera, Euskal Herri-
ra eta beste hizkuntzen denbora bertsuan hartu zuen euskarak uhinen bidea. Egin
kontu, Guglielmo Marconik 1897an aurkeztu zuen bere asmakizuna, haririk gabeko
telegrafia. 1915ean Vermont-en lortu zen lehen aldiz ahotsa uhinen bitartez irra-
datzea. 1920ko hamarraldi hasierarako, komunikabide berriaren hedapena hauspotu
nahian, irradi zaletuek eta gailuen ekoizleek eraginda, ehunka emisore sortu ziren
Ameriketan eta Europan. Horien antzera, gurean irradi-entzuleen elkarteak sortu ziren
Bilbon eta Donostian.

Irratia entzuten Donostiako Kursaalako terrazan, 1924. urtea.

Irratiaren sorrera, irradi emanaldi antolatuen hasieraren mugarria, 1920. urtean
ipini dezakegu. Abuztuan, Parsifal opera aireratuz hasi zituen bere emanaldiak Socie-
dad Radio Argentina irratia, Buenos Airesen. Azaroan, *KDKA* Pittsburgeko irratia Est-
atu Batuetako hauteskundeen informazioarekin zabaldu zuen bere programazioa eta
hortik aurrera egunero aritu zen. Frantzian "haririk gabeko telegrafiaren" lehen emi-
sioak 1921ean egin ziren, Eiffel Dorrea antena gisa erabiliz. Lagun berria izendatzeko
Telegraphie Sans Fils siglan ahoskeran oinarrituta *tesef* hitza erabili zuten hasiera
hartan, euskaran ere Iparraldean *tesefa* izendatu zen irratia. Urte bete beranduago,
1921an sortu zen britainiar irradi publikoa: British Broadcast Company, BBC. Orduan
eta orain erreferentzia munduan.

"Irragiña Txubillo-mendian"

Sehaskan zenean, irrtiaren zabalpena prentsa bitartez gauzatu zen. Hasiera batean, irratizaleak eta aberatsen gauza zen irratia. Emanaldiak urriak ziren, ia hargailurik ez zegoen eta hauek oso garestiak ziren, norberak egindako galena-irratigailuak ez baziren. Hala ere, irrti emisoreak ugaltu aurretik ere, Europa- eta mundu- osoan egunkari eta kazetetan asmakizun berriak buruzko atalak sortu ziren. Kontuan izan behar da, gainera, Europa mendebalean bakarrik, mila kazetatik gora zirela egunero "haririk gabeko telegrafiaren" programazioaren berri eskaintzen zutenak, horrela zion 1924an *La Voz de Guipuzcoa* Donostiako egunkariak. Kazetetako atalotan Europa osoko emanaldien berri ematen zen, eta horrela irratia zutenek sintonizatu zezaketen eta ez zutenek ere haien berri izateko aukera zuten.

Garai eta giro horietan, *Narbariztarra* izenordearekin *Argia* astekaridan idazten zuten Joxe Zabala Aranek bere irakurleei argitu zien irrtiaren izena eta izana:

Irratizkina zer dan? Ara, esango dizut, ene irakurle. Irratizkina, erderaz radio emisor, ari-gabeko urrutizkina dezu. Nik asmatua danik ez uste, ordea: ezta berri berria danik ere; 1916gn. urtetik ona Lopez Mendizabaldar Ixakaren iztegiak irratizkin radiografia edo marconigrafia dela idatzita dago-ta.

Radio euskeraz esateko asmatu ere ezin daiteke itz egokiagorik; nekazariak azia irran ereiten dun bezala, irratizkinak ere itza irran alde guzietara zabaltzen bai du.

1924an arautu zen lege bitartez irratigintza Primo de Rivera jeneralaren diktadurapean bizi zen espainiar Estatuan. Legedi horren barruan, 1925eko irailaren 29an, San Migel egunean, hasi zen "E-A-J-8 Radio San Sebastian" bere emisioak aireratzten.

Irratizkin au bi zatitan dago: irragiña [emisorea] Txubillo-mendian (Igeldo ez da mendi orren izena, andik ordu-erdiko bidean dagoen erriarena baizik) eta irratola [estudioa] Donosti uri barrenean.

Irragin-gayak [transmisoreak] Western Electric Company batzak eginak dira. Goi-aria buruizko bi zatikako luzien [antenen] artean dago lurretik 40 neurkin (metro) goyak. Irragina jartzeko toki oberik ezin zitekeen asmatu.

Irratola ere ondo jarrita dago. Emen esan, abestu edo jotzen dena, irua-

"Irratola uri barrenean". Askatasuna hiribideko 27. zenbakian, postaleko eskuineko lehen eraikinean.

neurkin (kilometro) luzeran iristen da irragiñera, ta onek ortzai bidez alde guzietara irradatzen du. Oraingo irraginak 500 wat-neurriko indarra egiten du; bi illabete barru edo, ordea, oraingoa kendu ta erosi duten berria jarriko omen dute, lau bider indar gehiago egingo duna.

Urriaren 4an inauguratu zen ofizialki irratia eta iraila bertatik hasiak ziren euskaraz zertxobait emititzen. Donostiakoa dugu euskara hedatu zuen eta Euskal Herrian baimenarekin emititu zuen lehen irratia, nahiz emisio aldetik hilabete gutxi lehenago airean ziren jada oso bizitza laburra izan zuten Radio Club Vizcaya eta Radio Vizcaya irratia, Bilbon biak.

Gure ganbaran ere, badabil zaparta pranko. Arratsaldeko bostak entzun orduko, atzarri gaude, tximist-katillua [bateria] mai-gaiñean, buruan alako ubel-larruak, ta belarrietan bi adar motz... entzun, entzun-radio-Donostia-e-a-j-zortzi... Igeldo-mendian.

Gipuzkoa guziyak entzun lezake "galena" deritzayon metal-koxkor baten bitartez. Merkia da; ez da gauza naspilla; edozein etxean jarri liteke, aguro, irme ta luzaroko.

Dana dala, poz aundi bat ematen diye, hainbeste jendeari, bañan abek ez dute oraindik bear bezela erantzun.

Gauza ederrak, entzun nai, bañan diru gutxi eria!

Lengo egun batea, Alzaga Toribi jaunak egindako bakarrizketa gozo ta parregarri bat entzun genuen... mataxezko gizonak eta igeltzozko andreak...

Irratia gurean zen, eta euskara estreinatua zen uhinetan. Hedabide sortu berriak jendea erakarri egin zuen. Euskal Herrian bertan suma dezakegu lilura hori eta hedabide berria euskararentzat irabazi nahia.

Horren lekuko, Ander Arzelus, Luzerarek *Argia* astekarian irratia zabaldu eta hilabetean bertan, 1925ean, idatzi zuen hau:

Ander Arzelus Luzear

Bai, irakurleak, gizarte ontan bertan baztertuta, zokoratuta aurkitu genduan izkuntz maitagarria, aideko erregea, arranoaren antzera, baña zer diot arranoaren antzera! Arranoa baño erosoago, arranoa baño kementsuago egaz dabilkigu.

Itxaso zabala txikia da beretzat, etxeorma eta mendirik aundienak alde batetik bestera igarotzen ditu, argi izpia leiar batetik sartzen dan errextasunaz; une berean eun, berreun, [1000] anei, amar edo eun [mila] anei tokitan arkitzen da; ez dago beretzat mugarik, erbestera sartzen da an dauden euskaldunei atsegin malakoak ixuri erazi ta arrotzei bizi dala ta gero ta kementsuago adieraztera.

Bat edo batek galdetu du onuzkero, baña nola dabil ba gure euskera egaz? Nola? Emen aurrean daukaten tresnatxoa zure aurrean bazeneuka etzenuke ori galdetuko. "Itz egin beti euskeraz" dio oraintxe abost ezagun batek: hamaika euskaldunek entzungo zuan abesti auxe; guztiak entzungor egingo ote diote ba? Ez degu uste. "Pernando Amezketarren ateraldiak" Eskoziatik Marruekoseraño entzun dituzte. "Ator mutil" eta "Ijituak" abestalde goxoki abestuta Madrid eta Parisen entzun dira.

Radio Donostia irratizkin bikainari zor dizkiogu euskera zabalkunde ta garaipen abek. Radio Donostia dala ta dabil gure euskera kuttuna egaz. Radio Donostia dala ta jakingo dute erri asko ta askotan euskera badala.

Irratientzule (radioentzule) euskaltzaleak gure eskuetan dago euskera zabalkunde orren jarraipena. Illean onenbesteko bat ematen badegu zer edo zer eskatzeko era izango bai degu ba! Lagun dezaiozun "Radio Donostiari" ta euskel abesti, eresi eta euskera bera entzun eraziko ditugu.

Euskal irriaren eragileak

Euskarazko irratigintzaren haztapenez hitz egiteko Aitzol, Lizardi, Lauaxeta, Joseba Zubimendi eta Ander Arzelus aipatu behar ditugu derrigorrez. Euskarazko egunkaria zuten amets orduko euskaltzaleek, Lizardi buru. Ametsa, jakina den moduan, 1937arte ez zuten lortu, gerran, *Eguna* egunkariarekin. Irratsaioarena lehentxeago lortu zuten.

1930eko ekainean, Aitzolek eraginda *El Día* egunkaria sortu zen Donostian eta Ander Arzelus Luzear jarri zuten egunkari horretan "Euskal Orria"ren arduradun. *Argiako* sortzailetakoa bat, idazle jorienetakoa, Luzear *Argiaren* zuzendari izatera iritsi zen eta handik *El Díara* egin zuen jauzi.

Estepan Urkiaga, *Lauaxeta*, 1929an *Euzkadi* egunkarian lanean hasia zen, 1931ko

hondarrean Orixek, Aitzolek bultzatuta, Euskaldunak poema idazteko postua utzi zuenean, Lauaxetak hartu zuen *Euzkadi* egunkariko euskarazko ataleko zuzendaritza.

Joseba Zubimendik sortu zuen, 1931n, eta berak kudeatu zuen Donostiako *El Pueblo Vasco*, Rafael Pikabearen egunkariko asteroko euskal orria. Zubimendiren musikaren zaletasunak eraginda *El Pueblo Vasco*ko euskarazko atalak *Euskal Eresi ta Izkuntzaren alde* zuen izena eta bertan musikak eta ahozkotasanak leku zabala hartu zuen.

Beraz, Lauaxeta —*Euzkadi* egunkarian—, Luzear —*El Dían*—, eta Zubimendi —*El Pueblo Vascon*—, ditugu euskal kazetagintzako erreferentziak hogeita hamarreko hamarraldi hasierarako urte haietan.

Irratiaren garrantziaz eta beharraz aspaldi jabetuak ziren garaiko euskaltzaleak. Hala ere, lehen euskal irratsaio programazio antolatua Errepublikara garaietan gauzatu zen. Eta ez pentsa gauza erraza izan zenik. Errepublika zen gobernu sistema, eta zentro ezkerreko agintean. Hala ere, Euskal Herriak ez zuen ezagupiderik, autogobernua aldarrikapena besterik ez zen eta euskarak ez zuen aitortzarik ezta ofizialtasunik. Gaindituak ziren Primo de Rivera diktaduraren debekuak, baina oraindik orain Aitzolek eta bestelako euskaltzaleek eragindako euskararen eta autogobernuaren aldeko mobilizazioak isuna eta zigorra jasotzen zituzten Errepublikako agintarien aldetik. Lauaxetak Euzkadin salatu zuen moduan:

“Aitzol agurgarriari bosteun laurlekoko [pezetako] isun bi leporatu deutsez. Txindi asko baleuko be. Yakintza aterateko obeak eta bearragoak dauz laurleko horrek. Txarragoa izango da [Jesus] Artola jaunak beste bosteun laurleko kendu gura badeutsez. Oraingoan aberastuko dira espainiarrak.”

Garaiari, eta egindakoari, neurria hartzeko gogora ekarri behar da Errepublikako aginteez jazarri egin zutela Erramun Labordak sortutako *Poxpolina* ume mugimendua —ikusiko dugun moduan irratiarekin zer ikusi zuzena izango duena—. Honakoa jaso zuen Bartzelonako *La Vanguardia* egunkariak 1933ko urtarrileko 10an, egun hartan Kataluniako kazetak Euskadiko hiru albiste argitaratu zituen, horietako bat ondorengoa:

Amonestaciones a un sacerdote nacionalista Como ayer se repitieron en la plaza de la Constitución las escenas dirigidas por el sacerdote reverendo [Ramón] Laborda, haciendo cantar a las niñas canciones vascas, algunas de matiz nacionalista, el alcalde [de San Sebastián] llamó a su despacho al referido sacerdote para rogarle que evite en lo sucesivo que puedan ocurrir incidentes desagradables.

Joseba Zubimendi

Giro horretan egin zuten asteroko euskarazko irratsaioa. Eta Joseba Zubimendik eta Ander Arzelusek izan zuten horren "kulpa". Zubimendi eta Arzelus, Arzelus eta Zubimendi. Bi izen horiek, elkarrekin doaz. Elkarren adiskide minak, biak aurrezki kuxetako enplegatu ziren —bata Probintzian bestea Munizipalean—, baina beraien lan nagusia euskalgintzan egin zuten.

"Irudipen zoroak"

Erronka izan zen hasiera. Aipatu moduan, Joseba Zubimendik *El Pueblo Vasco* egunkari euskarazko atala zuzentzen zuen eta Ander Arzelus

Luzearek El Dia egunkariko. Ez dakigu zeren aitzakitan, baina bi lagunak elkarri jokatu zioten galtzen zuenak bestearen egunkarian artikulu bat idaztea zor izango zuela.

Arzelusek galdu zuen eta hitza hitz, hona hemen Luzearek *El Pueblo Vascon* 31ko iraillean "Irudipen zoroak" izenburuarekin argitaratu zuen artikulu hasiera:

«Oroitzen al aiz, Joseba? Atzo, zinean izana nauk. Gabero, radio entzun oi diat. Eta antzoki, zine ta radio naastu dituk cocktail biurrienean; burua zoratu zidatek. Eta irudipenik zalapartarienak irten nai bizian zebizkiat. Irudipen zoro oiek, Euzko Gaztediara eskaini nai zizkiat. Zoro batek, eun zintzo zoratu oi dituala

etziotek ba? Ia ba zorakeri abek, norbaitek egi biurtzen ote dizkiken. «Antzokia! (Teatroa). Irudibiltegia!! (Zinea). Irratizkiña!!! (Radioa). A zer iru lagun, gure zabalkunderako! Ta iurok, gure deiaren zai-zai bezela dauzkagunak. Jakina, gauza guzietarako bezela, diru apur bat bear. Ta diru apur ori, duanaren esku-tatik ezpador...».

Luzearek ez zituen kasualitatez aipatu euskararentzat amestutako hiru hedabideak. Antzerki alorrean handia zen garaian egiten ari zen lana. Egun haietan iragarzen zen egunkarietan Teodoro Hernandorenak zuzendutako —eta galdua den— *Euzkadi* pelikularen estreinaldia. Irratia zor zitzaion euskarari.

Hordagoa botata zegoen, eta bi lagunak Donostiako Euzko Gaztedi aukeratu zuten hordago hori jokatu eta irabazteko. Hori ere ez zen kasualitatea izan, Joseba Zubimendi burukidea baitzen Euzko Gaztediren Euskadiko Batzarrean. Eta horrela, elkarrekin eragin zutena gauzatu zuten, horretarako Gipuzkoako Aldundian diru laguntza lortu zuten (1.500 pezeta lehen urterako, berez 9 hilabetetarako). Finantziazioa eskuan, uzta garaia ez zen gehiegi atzeratu. Joseba Zubimendik honakoa argitaratu zuen *El Pueblo Vascon*, 1932ko otsailan:

"Aspalditik amets gozo bat bezela gure buru barruan jiraka zebillen asmo bat, laster betetzeko bidean jarri zaigu. Ez da txantxetako asmoa. Irratizkiñez, radioz, astean ordu bete osoa euskeraz egitea.

Radio San Sebastian-ek badakizute nola egunero bialtzen duan bere abotsa ludi guziak entzun dezan. Ba, leku orretatik bertatik, berak pozik guri utzita, euskal abotsa, ludiko bazter guzietara, zabalduko degu. Ludi guzian entzungo dan euskerazko ordu beta! ...

Bein parrez, urrena itun; abesti alaikorren alboan atsege edo bulartsua. Ludiko berriak, mendiko gauzak, kirolak, guziak jakingo dituzute izlaririk onenen bitartez.

Euskaltzale guziak ziur gaude pozik artuko dutela berri au, garrantzi aundikoa baita... Aste asko baño len, zeure etxean edo besteren batean irratizkiña entzuteko tresna bat badaukazu, entzungo dezu eusko abotsa.

Emen, Donostiko Eusko Gaztediak artu du bere gain lan au ta Bazkun onek egiten dituan gauzak, ez dira beñere ez izekaz ta ez txantxetan egiten."

Agur hizkuntza maitea, zoaz hegaizka irrati bitartez

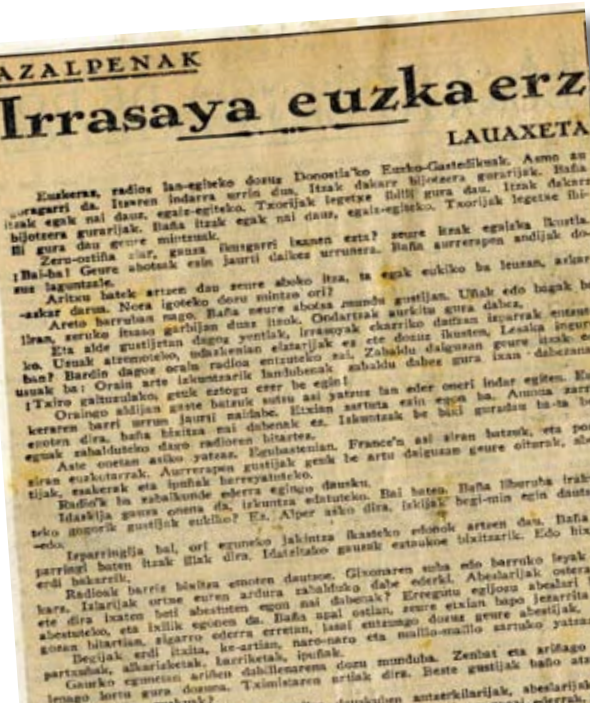
Iragarkiak eta guzti, zabalpen lan zabala egin zioten Euskal Irratsaioari. "E" eguna, martxoaren 2a izango zen, asteazkena. "O" ordua: arratsaldeko zortziak, nahiz iragarkietan irratiari 19,30etan adi izatea gomendatu. Lekua, edozein, baldin eta irrati hargailua bazuen. Euskarazko irratsaioa bertan zen.

Ander Arzelus *Luzearrek El Día* egunkarian aurreratua zuen zer espero zitekeen eta zer izango zen Union Radio Donostiaren uhinetatik irradatuko zen irratsaioa:

Ordu bete, gere gere, euskaldun utsana izango degu. Euskeraz asi, euskeraz bete ta euskeraz bukatuko degu ordu ori. Euskararen ordua dela esan genezake beraz, gezurrik gabe.

Aurreneko egunean Zubimenditar Josebak egingo du leenengo agurra. Beorlegi eta Egilegorrek ler gaixto egin eraziko digute gero, beren elkarrizketa parregarriekin. Abestiak, gure abesti zoli ezti-tsuak entzungo ditugu ondoren. Emakumezko utsak, bi, iru ta lau gizonezko taldetxoak, bakarka; era guzietako abestiak. Eusko Abesbatzako abeslari ospetsuak, ta Olaizolatar Gabirel, inor bada ta abeslanetan ain ezaguna, arte-kari. Gehiago eskatu ote leike?

Azkeneko itzak nire gain utzi dizkidate. Ni ez naiz abeslari, baña bai

ameslari. Ta nire ametsetako bat egi bihurturik ikusita ezin egongo naizelakoan, tarte txiki bat baderik utzi nai izan didate, noski. Ta atsegin osoz beteko det. Bi itz egingo dizkizuet, eitzituztet aspertuko. Euskara maitea egoberriak jarritz dizkizugu, ega zaitez beraz.

Eta lehen emisioaren egunean bertan, Donostian argitaratzen zen *El Día* egunkarian, Luzearrek zuzentzen zuen euskarazko atalean, Estepan Urkiaga *Lauaxetak* egin zion ongi etorria irratsaioari.

Euzkeraz radioz lan egiteko doguz Donostiako Eusko Gaztedikoak. Asmo au goragarri da. Itzaren indarra urrindua. Itzak dakarz bijotzera gurarijak. Baña itzak egak nai dauz, egatz egiteko. Txorijak legetxe ibili gura dau gure mintzuak.

Areto barruban nago. Baña neure abotsa mundu gustijan. Uñak edo bagak bailiran zeruko itsaso garbijan duaz itzok. Ondartzak aurkitu gura dabez.

Eta alde guztijetan dagoz yentiak irratitzak ekarriko dauzan izparrak entzuteko. Uxuak atzemateteo udazkenian eiztarriak ez ote dozuz ikusten, Lesaka inguruban? Bardin dagoz orain radio entzuteko zai. Zabaldu daiguzan geure itzak edo usuak ba!

Orain aldijan gazte batzuk sutsu asi yatsuz lan eder oneri indar egiten. Euzkararen barri urrun jaurti nai dabe. Etxan sartuta ezin egen ba. Amona zarrak egoten dira, baña bizitza nai dabenak ez. Izkuntzak be bixi gura dau ba ta bere eguak zabaldueteo dago radioaren bitartez.

Aste onetan asiko yatzat eguaztenian. Francen asi ziran batzuk eta poztu ziran euzkotarrak. Aurrerapen guztijak geuk be artu daiguran geure oiturak, abestijak, esakerak eta ipuñak barreyateko. Radiok ba zalbukinde ederra egingo dauku.

Radioak barriz bixitza emoten dautsoe. Gixonaren zuba eta barruko leyak dakarz. Begiyak erdi itxita, ke artian naro naro eta mailo mailo artuko yatzaz apartxubak alkarrizketak, barriketak, ipuñak.

Gaurko egunetan ariñen dabilenarena dozu munduba. Zenbat eta ariñago ibili lenago lortu gura dozuna. Tximistaren urtiak dira. Beste guztijak baño atzerago geratuko gara euzkuak?

Ez baten. Or doguz barre eragiten daukuben antzerkilarijak, abeslarijak, olerkarijak, edelarijak eta abar. Gogoetan ixilik daukoez gogai ederrak. Atara ba kanpora. Euskara, euskara yalgi adi kanpora.

Agur izkuntza maite ori! Zuaz egaizka radio orren bitartez! Liburubak, izparringiyak, itzaldijak sartu ezin diren etxietan sartu zadiz. Euzkoen orde z agurtu guztijak!

1932ko martxoaren 2an *Union Radio Donostian* Zubimendik, Luzearrek eta enparauek euskal irratsaioa egiteari ekin ziotenean, *EAJ-8 Union Radio San Sebastian* zen Euskal Herri osoko irrati etxe bakarra. Garaian, Espainiar Errepublikan hamar irrati

emisore zeuden eta horien artean Donostiakoa handietakoa zen. Euskarazko irratsaioa hasi eta hilabetera –1932ko apirilaren 8an– Errepublika gobernuaren dekretu batek ateak zabaldu zizkion irrati etxe berrien sorrerari. Horretan oinarrituta, zabaldu ziren hego Euskal Herriko irrati berriak. 1933an sortu ziren Radio Navarra eta Radio Estudio Bilbao–Bilbao Irradi-otsa, eta 1934an Radio Vitoria.

Jeiki-jeiki euskotarrak!

Jeiki-Jeikiren musikak eta Joseba Zubimendik emandako emiteak hasiera eman zioten euskarazko irratsaioari. 1932ko martxoaren 2a zen, arratsaldeko zortziak, egun eta ordu horretan sortu zen euskal irratiak. "Jeiki jeiki euskotarrak!" eresi horrekin hasi eta sintonia hori izan zuen 137 saioetan euskarazko irratsaioak, hori dugu euskal irrati-gintzaren lehen sintonia. Bikaina, bestalde, musika eta esana aldetik.

Irratsaioari esangura handiko beste abesti batek ematen zion amaia. Amale Arze-lusek gogoan duen moduan, *Agur Jaunak* pianoz joz eta deklamatu zuten irratsaioa. Luzearek eginiko moldaketa txiki batekin, "hurrengora arte" esaten zuten "hemen gera" esan ordez, hurrengo irratsaioarako hitzordua egiteko.

Lehen irratsaioan, Joseba Zubimendik, tenorea, musikan aditua, konpositorea eta bertsolaria –beste gauza askoren artean–, agurra moduan 15 ahapaldiko bertsoa bota zuen,

*Ua, ua emendik, otsa,
abill azkar, pizkor, abotsa!
Gure izkuntzan agur laztana,
ludiko euskeldun danorengana,
ortxe dijua.
Ua... ua...!*

*Napar erriak gaur bere elean
entzungo dik de anaiorra,
joari azkar, abots pizkorra!
An maite aute biotz betean.*

*Eusko erriko anai danori
eman akiok laztan beroa
Bere barrendik irtendakoa
dek gaurko oyua:
Ua... ua...!*

*Bizkai aldeko anai leiala
ire zaik zeok, abots nerea.
Esan akiok izkuntz maitea
berriro pizten ari gerala.*

*Agur esaiok eusko orori,
aberats, txiro, zar ta gaztea,
emaiok azkar, abots nerea,
agur bero bat anai danori.
Ua, ua emendik, otsa!*

*Joari arin, egazka, bizi,
arabatarren biotz erdira
oyu egiñaz: garaia dira,
ire izkuntza dek lendabizi!*

Airetan dabiltzan egun mila deabru erdaratan, sartu da azke- nean euskara. Noiz izango dugu egun guziz?

Airean zen euskarazko irratsaioa, Euskal Herrian emititzen zuen irrati bakarrean, *Union Radio Donostian*. Joseba Zubimendi eta Ander Arzelus buru zuten taldeak eraginda eta prentsa bitartez hauspotua.

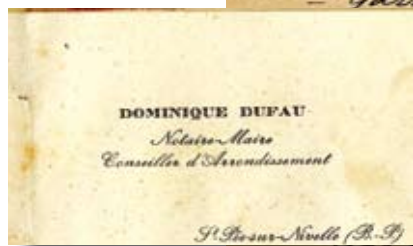
*Igarotako asteazkenean, euskerazko asteroko ordubetea, irratizkiñez, radioz, zabaltzen asi ziran. Bagiñakigun erri guzietan zai-zai zeudela, ta beldur giñan ez ote zan geienen gogoia beteko. Baña entzunda gero, guzien atsegin dala ikusi degu. Itzaldiak labur eta egokiak izan ziran. Olerkiak berdin eta eresi abesti gauzetan zer esanik ez. Alde askotatik iritxi zaizkate eskutitzak zorionak eman-
nez, ta orain gogo geiagokin jarraitzeko asmotan dira. Datorren as-
teazkenean, zortzietatik bederatzietara bitartean izango da berriro euskerazko ordu bete ori. Len entzun dutenak badakigu berriro entzuteko zaleturik daudela, ta entzun ez dutenak, berri-
z, gogo geiagokin. Beaz, badakite, radio entzuteko tresnaren bat dutenak: asteazkenean zortziretan!*

Aipatutako zorionen artean bat Dominique Dufau, Senpereko notarioak bidali zien. Alako ezizena-
rekin izenpetuta iritzi moduan *El Díak* argitaratu egin zuen, jatorriko gutuna Joseba Zubimendiren artxibo fondoan gordea da:

Senperetik, martxoaren 9an, 1932an arratsaldeko 9 orenetan Donostiako euskaldun anaiak. Biotzetik agur eta eskerrak! Nere belarriak beteak dira zuen kantu txarmangarriez, alegia, kontu eder eta jostagarriez. Iruditzen zaut ametse txoragarri batean bizi izan naizela. Ez!... zuen andere, gizon, gazte hots pil hunkigarriak aditu ditut mundu hontako euskaldun guziek aditu dituzten bezala. Obra handiari lotuak zarete, ez lotsa eta segi! Gora zuek, gora euskaldunak. Gora gure Euzkadi

Beste eskutitz hau Koldo Mitxelena Kulturuneko artxiboan gordea den Joseba Zubimendiren fondoan da. Garmendiak Saratik irratsaioaren antolatzaileei, Donostia-
ko Euzko Gaztedikoei, idatzi zien:

*Nire adiskide eta anai maiteak: Ezin egon naiz zuei nire esku-sorta oberena igorri gabe. Nire radio tresnak, asteazken guziz adierazten non euskaldunentzat egiten duzuten saioa. Igeldoko Radioak zintzurra eskas du, baina ala ere tarteka euskaraz zerbait aditzen dugu eta orduan egiazki gure bozkarioa ezin izanda andiagoa. Airetan dabiltzan egun mila deabru erderetan, sartu da azkenian eus-
kara. Noiz izango dugu egun guziz? Barcelonan ahal duten guzietan sakatzen dute beren mintzaira. Gu euskaldunak gutiago gara edo zer? Ezin pentsa duzute*

zer atsegina ta biotz-ikara izanen al dugun gure eskuara maitea aditu dugularik. Mintza, mintza beti azkarki, eman egiak finki, lo direnak iratzartzeko, epel direnak irakinaraztekoeta norbait ez balinba du atsegin, aski du euskara ikastea edo bertzera bere eskualdera doala.

Agur jaunak, agur t' erdi eta biotzez mila esker.

Ez da harritzekoa Lapurdi eta oro har ipar Euskal Herritik eskutitzak jasotzea. Emisorea Igeldo mendian kokatua zen eta uhin ertainetan eta ilunabarrean —gauetz—, bi kilowatteko potentziarekin emititzen zuen. Beraz, arrazoi teknikoak eta hurbiltasuna medio, Ipar Euskal Herrian hegoaldeko hainbat lekuetan baino askoz errazago sintonizatu zitekeen Donostiako irratiarekin.

Lagunak eta etsaiak

Giro horretan gauzatu zuten asteroko euskarazko irratsaioa. Euskararen aldeko mugimendua bazen, baina bazituen baita etsaiak. Honakoa lehen irratsaio egunean bertan gertatu zen, 1932ko martxoaren 2an, eta Luzearek idatzi zuen egun gutxitara *El Día* egunkarian.

Lenengo ekinaldiaren asiera besterik ez da. Zortziak eta bost oraindik . Zubimendi adiskidea izketan.

Urrutizkin deia. Donostia Irratetxetik erantzun die. Ta... nor zala esango didazute? Arritu zaitetzte. Erdaldun bat, an ari giñanak zer ote genion, kontu artzera. Arritu zaitetzte, arritzekoa da ta!

Donostia
Irratetxeko
zuzeneko kontrola,
1932. urtean.

Euskeraz ari ginala ta, noski errusitarren irratsio ba entzutea añakoxea omen zuan Donostiarron au entzutea. Ta Donostian, kopetilunerekin aserre azaltzen ausartu. Lotsik ez ta bearrik ere ez itxuraz!

Donostiar irratetxean oso ondo artu gaituzte, oso ondo. Ta laxter, egiten degun baño gehiago egiteko bideak izan ditzakegu.

Egin dezaketen pixka, gure kalte egingo duten eulimando oiek uxatzea, bear bearrekoa zaigu, beraz.

Ontarako, irratentzule adiskidea, atseginik pitiñena egiten dizun itzen bat entzuten dezun orduko, artzazu asteazkenero urrutizkiña ta dei zaiezu Union Radiokoei eder ari dirala ta ortik gogor ekiteko eskatuaz. Ikusi beza Union Radiok baten aserrea eunen atsegin zaigula.

Ta Union Radiokoei zorionak eta zorionak amaika aldiz esan ondoren... eskutiz bat edo guri Euzko Gaztedikoei, au onela bear litzake... beste ura ez dezute ondo egiten... eta ori ala egingo bazenute, esanaz.

Lagundu. Aiei "zorionak eta zorionak". Guri derizkiozuten guzia. Arian arian noizbait asmatuko degu ta.

Euskarazko irratsaioa, Joseba Zubimendik zuzentzen zuen, Ander Arzelus zuen ondoan, Donostiako Euzko Gaztedik antolatzen zuen, eta Aitzolen eta oro har Euskaltzaleak taldearen eragina zuen. Euskaltzaleak ezik, aipatutako izen eta elkarte guztiak Eusko Alderdi Jeltzalearen baitakoak edo ingurukoak ziren. Irratsaioa, ez zen izan alderdikoa eta saiatu ziren, gainera, zabala egiten.

El Día egunkariak, hau ere Eusko Alderdi Jeltzalearen ingurukoa, galdetu zion Joseba Zubimendiri emanaldietako jite politikoari buruz, galdera zuzena izan zen: emanaldietan propaganda politikoa egiten duzue? Zubimendiren erantzuna ere bai:

Ezta pentsatu ere. Hori saihesteko ahalegin berezia ipintzen dugu. Orijinalak eskatzen dizkiegu, gain begiratzeko, hitzaldia edo poesia eman behar duten guziei. Denbora premiagatik egin izan ez genuen batean hizlari batek esanda-koengatik kexa jaso genuen entzuleen aldetik. Eta gu izan ginen lehen nahigabetuak.

Arestian aipatutako kexa horren kopia mekanografiatua Zubimendik bere artxi-boan gorde zuen, eta egun Koldo Mitxelena Kulturunean da. Bertan entzule batek bere haserrea azaltzen du por "*conceptos molestos e injuriosos que el parlanchin dedica con tan mal gusto a lo que llama gallegos —queriendo decir españoles—*".

Estepan Urkiaga *Lauaxetak*, Zubimendi eta Luzear bezala Euzko Alderdi Jeltzalearen burukidea, argi zuen:

Neure baittan goralduten dodaz. Egija esan biar: abertzaletasunari yago-kezan zereginak eztabez erabi, baña euzkeltzaletasuna biztuteko lain diranak, bai orixe!

Irratsaioaren helburua Zubimendik adierazi zuen (erderatik itzulita):

Gure helburua euskara da, gure hizkuntzaren zabalkundea eragin nahi dugu. Horrekin batera Estatutuaren aldeko kanpaina sut sua egin dugu eta honetan parte hartu du, bi aldiz gainera, Irungo Adarraga jaunak. Guk eskatu genion eta adeitasunez onartu zuen eta gu oso eskertuta gaude. Esker bera zor diogu Remigio Peña jaunari, baritono eta Donostiako zinegotzi errepublikazale honek bere hitza eta bere artearekin lagundu gaituelako.

Euskara helburu, eta autogobernuaren alde. Irratsaioa Autonomia Estatutuaren aldeko bigarren ahaleginarekin batera hasi zuen bere ibilbidea eta honen alde joka-

tu zuen sutsu. Hori dela eta, euskal irratsaioetan Telesforo Monzonek, Teodoro Hermandorenak, Elbira Zipitriak eta beste hainbat lagunek Estatutua izan zuten hizpide. Gainera, 137 astetan, ehungarren saio berezia salbu, oso gutxitan aldatu zuen bere emisio eguna irratsaioak, 1932ko maiatzaren 5eko saioa ostegunean egin zen, bezperako tartea Gipuzkoako Ateneori uzteko, Estatutuaren aldeko hitzaldi zikloa eskaintzen ari baitzen. Maiatzaren 6an Jose Antonio Agirrek eman zuen hitzaldia eta irratiz zabaldu zen. Oraindik orain, ez zegoen indarrean Sanjurjok burututako estatu kolpe saiakeraren ondoren, Errepublikako gobernuak 1932ko abuztuan saio politikoen irratit bitarteko zabalpenari ezarri zien debekua. Horren ondorioz, 1933ko Estatutuaren erreferendumak ezin izan zuen ohartzunik izan euskal irratsaioen baitan.

Nahiz irratsaio zabala egin, horrek ez zituen babestu nazionalista espainolen kritiketatik. *Union Radiori* zuzendutako eta boikotarekin mehatxu egiten zuen gutun anonimo hau (un español, ez izenez izenpetua) 1934ko ekainean argitaratu zen, eskuinaren gobernuak agintean zenean Errepublikan:

No tratamos de oponernos a las emisiones euskéricas que semanalmente se darían por la estación donostiarra, pero sí tenemos que advertir que de la prudente difusión de la lengua vernácula se pasan entusiasmados los unos e indiferente la Empresa, dejando rienda suelta o grifo abierto a los nacionalistas, metiéndose en apreciaciones políticas o en gritos molestos que deben evitarse.

Muy bien en el batzoki, en la romería, en el acto político previamente avisado, pero nunca en un servicio público al que todos tenemos derecho en virtud de una licencia satisfecha al Estado, sin que antes lo adviertan, como cuando se trata de radiar un discurso de éste o aquél grupo político. Llámense emisiones nacionalistas y entonces no tendremos derecho a decir ni pío, pero no califiquen de euskéricas para hacer propaganda de matute.

Los nacionalistas siguen la táctica de entre col y col Euskadi, y a veces, a título de hospitalidad dejan colarse a un catalán para que suelte espiches con viscas y goras. De seguir por ese camino, Unión Radio corre un serio peligro, a no ser que el Buru-Batzar se encargue de subvencionarla.

Con que al buen entendedor...

Zuzen zuzeneko irratia emanaldia

Asteazkenero, arratsaldeko zortzietan hasi eta bederatziak arte gauzatzen zen, Joseba Zubimendik eta Luzearek diseinatu eta mantendu zuten irratsaioa. Biek zuzentzen eta Eusko Gaztedik antolatzen zuen irratsaioan Angel Lizarragak jendea eta behar zen guztia bilatzen zuen, Txomin Olanok eta Bruno Imazek pianoaren bitartez jarraipena eta saioa gauzatzen zuten eta Luzearek eta Zubimendik, orduko hitzez esateko, speaker lanak egiten zituzten.

Ordubete horretan, hizlariak eramaten zituzten, txistulariak, bertsolariak, soinu-joleak, olerki errezitatzailleak, abeslariak eta abar, Gipuzkoako herri guztietakoak,

noizean behin Nafarroakoak eta inoiz Ipar Euskal Herrikoak, Hendaiaikoak esaterako. Saioak ezinbestez zuzenean egin behar zirela kontuan hartuta, lan gaitza egin behar zuten arduradunok estudioan bertan ez ezik astean zehar ere, jendea inplikatzeko, saioak prestatzeko, partehartzaileak garai eramateko. Ez zen ahuntzaren gauerdiko eztula, Joseba Zubimendik *El Día* egunkarian gaztelaniaz egindako elkarrizketa batean azaldu zuen moduan.

Irratsaioa astero berritu behar da eta ez da erraza zortzi egunen buruan artista berriak aurkitzea, arratsaldeko 8etatik 9etarako ordu bete hori betetzeko. Egia da inork gutxik egin diola uko parte hartzeari, baina, gauza batengatik edo besteengatik, azken orduko huts egiteak gertatzen dira. Eskaintza interesgarria lortzeko lan horretan, paper garrantzitsua jokutzen du Angel Lizarragaren eskarmentuak. Berari eta gure piano-jole ofizialari, Txomin Olanori eta konposatzaile eta pianista den Bruno Imazi zor diete eskertzea irrati entzuleek. Gutun ugari jasotzen ditugu Euskal Herri osotik animo emanez. Asko Lapurdi eta Zuberoatik iristen zaizkigu, baita Ameriketatik ere, handik aipatzen digute gure emanaldiak, ordu diferentziagatik edo, goizeko hirurak direnean entzuten dituztela. Irrati entzuleek gogoan dute gure "speakerra" Ander Arzelus eta bere alaba zoragarria, biak mutu azken aldi honetan aitaren gaixotasuna dela bide.

Hitzaldiak hamar minutukoak ziren, horrek batzuen kexa eragin zuen, hala nola Basarrirena, laburregiak ziren bere iritziz. Ez dago emanaldien grabaziorik, bai ordea horietako aipamen ugari garaiko egunkari eta astekarietan. 1934 urrian, Errepublikako gobernuak emisioa eten zuenean, *El Día* gogora ekarri zuen mikrofonoetatik pasatako lagunen zerrenda.

Raros fueron el Batzoki o la entidad musical vasca de nuestra ciudad o de los pueblos comarcanos que no hubieran colaborado en el éxito de estas manifestaciones de arte, de cultura y de vasquismo.

¿Quién no recuerda las agradables horas que nos proporcionaron los elementos del Batzoki Ulialde y también los del Antiguo, los de Pasajes de San Pedro y de San Juan, el grupo "Jostallu" de Donostia y los abeslaris de los Batzokis de Irun y Renteria, de Oyarzun y de Hernani, de Andoain y de Lasarte e idéntico los de Ordizia? Hendaya, la amena ciudad del otro lado del Pirineo, hija también de Euskadi, acudió a estas reuniones de colorido vasquista.

Pero además han contribuido, entidades culturales y artísticas. Por ejemplo, las poxpolinas donostiaras que cumplidamente satisficieron los anhelos aún

del exagerado peticionario. El Orfeón Vasco, o Eusko Abesbatza, que en la fiesta del centenario de estas emisiones dio un concierto notabilísimo desde el micrófono de Unión Radio instalado en el Gran Kursaal. También realizó un lindo programa la "Schola

Cantorum", tan renombrada, de Pasajes, bajo la dirección de su maestro don Gelasio Aranburu, que por dos veces colocó muy alto el pabellón de las emisiones euskéricas. No fue menos feliz la actuación de la "Schola Cantorum" de Hernani, dirigida por don Jesús de Zubimendi.

Del gran número de artistas de renombre merecido que desfilaron por el micrófono de la emisora donostiarra, citaremos al gran bajo ernaniarra, director de la punjante masa coral "Eusko Abesbatza", don Gabriel de Olaizola, juntamente con el señor Lizarraga y los solistas del mismo Orfeón, el bajo señor Cortajarena, el tenor Eceiza y las señoritas Embil y Zabalbeaskoa. También figuró la excelente cantante señorita Ana María Hernández y los excelentes solistas del Orfeón Donostiarra, los aplaudidos artistas Linazasoro y Aguirretxe.

Meritísimos antzeslaris también participaron en estas emisiones, entre los cuales se cuentan los afamados artistas Beorlegui y Eguileor, que hicieron pasar ratos inolvidables de contento y sana alegría a los numerosos oyentes.

Bertsolaris se presentaron muchos y buenos. Un botoncito de muestra, los conocidos Arizmendi, Arostegi y el popular "Azcoiti" de amenidad considerable. Así mismo los acordeonistas dieron siempre una nota destacable al par que entretenida. Fueron innumerables los que en la sesión vespertina de cada miércoles alegraban con sus festivas piezas musicales al público oyente.

No ha mucho, los radioescuchas euskeldunes tuvieron la fortuna de escuchar una emisión que dejó en todos vivo recuerdo. Fue aquella en que actuaron los animosos mutiles del simpático pueblecito de Narvarte. La melodía de las hermosas dantzaz baztanesas y del Ingurutxo de Leiza, interpretada por los Txistularis del citado rincón, causaron delicia suma. Era la misma reunión en que intervino el Padre Aguirre, entusiasta euskaltzale, dedicando una amena charla en castizo euskera.

También constituyó un fausto suceso la emocionante despedida de los txistularis de Rentería antes de partir para la capital de Méjico. Dieron un hermoso concierto que repitióse a su llegada de aquellas lejanas tierras, donde pusieron tan encumbrado el pabellón euskadiano. Y hablando de txistularis, digno es de

destacar los magníficos conciertos que repetidas veces nos brindaron los celebrados txistularis donostiarra que dirige el maestro Ansorena. ¡Cuántos éxitos cosecharon las emisiones euskéricas!

De pianistas anduvieron bien las emisiones. Los que más se distinguieron fueron entre otros el compositor Bruno Imaz, el señor González, director de la Banda municipal de Hernani, como también el señor Garbizu, meritisimo organista de la iglesia parroquial de Pasajes de San Pedro.

Tantos fueron los triunfos obtenidos por estas emisiones, cada vez más brillantes y divertidas, y tales los artistas que en ellas tomaban parte, que el Ateneo Guipuzcoano, como digno remate a las conferencias que sobre temas vascos en sus lujosos salones se pronunciaron, acordó solicitar a Unión Radio y a Juventud Vasca, organizadora de las emisiones euskéricas una emisión de carácter vasquista, en la que desarrollaron un excelente programa ante el micrófono instalado en su misma tribuna.

Saioa aurrera ateratzeko Aldunditik jaso zuten diru laguntza izan zuten oinarri. Joseba Zubimendik, txukun txukun, bere aurrezki kutxako langile senarekin, aurrera eraman zuen irratsaioen kontabilitate liburuan erakusten digunez, hori izan zen Euskal Irratsaioak izan zuen ia diru sarrera bakarra, 5.500 pezeta jaso baziren Aldundiaren dirulaguntzetatik eta iragarkien salmentak eta bestelako laguntzak 122,40 pezeta izan ziren irratsaioa egin zen bi urte eta erdi haietan. Zubimendik *El Día* egunkariari gaztelaniaz egindako elkarrizketa batean argitu zuen nola egin izan zuten aurrera:

Aldundiak ematen digun diru laguntzarekin, 1500 pezeta. Gestorako kide den Abertzale Ekintzako Uría jaunak lortu zigun eta –guk eskatu gabe– 2000 pezetatara jaso digu azken urtean. Hori da funtzionamendu gastuei aurre egiteko dugun diru sarrera bakarra. Esan behar da artista eta parte hartzaileei ez zaiela ezer pagatzen, bidai gastuak eta emakumezkoek eskaintzen diegun operari xumeak izan ezik. Guztiak musu truk parte hartzen dute. Irratsaioa hizlarien, txistularien, bertsolarien, errezitatzaileen eta artisteen zerrenda egin dezaket, baina luzeegi litzateke eta baten bat kanpoan uzteko arriskua izango nuen.

Hitzok, ehun saiotik gora eginak zituztenean esan zituen, eta elkarrizketa horretan bertan adierazi zuen zein zen irratsaioa antolatzen zutenen nahia:

Gure irratsaioak hobetzea ahal den neurrian. Eta ez dut uste hori diru laguntza gehiago eskatzetik pasatzen denik. Parte hartzeetatik baten bati ordain-

duko bagenio, desberdintasunak ezarriko genituzke. Ordaina euskararen loraldia dugu, gure lana euskararen zabalkunde eta euskararen aldekoa da.

Gaur egun Union Radiori sos bat ere pagatzen ez dioten 20.000 irrati entzule daude Gipuzkoan. Horiek irratia onurak jasotzen dute, debalde distraitzen dira. Horietako bakoitzak hilabeteko pezeta bana ordainduko balu, Unión Radiok esku zabalagoa izateko aukera izango lukeen eta guk nahi adina emaldi eskaini ahal izango genuke.

Ezin ukatu Joseba Zubimendik eta Ander Arzelusek irratsaioa berri eta hobetzeko izan zuten joera. Luzearek adierazten zuen moduan, formatu ugari jorratu zituzten:

Iniciamos también la emisión de cuentos radiados, en la que los personajes van hablando al conjunto del recitador. Resultó satisfactorio como ensayo, pero nos falta tiempo para la preparación de los personajes. No perdemos con todo la esperanza, todo se andará. Una novelita emocionante por entregas... La hora del humor... Radio-teatro euskeriko... Sueños... Pero mientras soñamos...

Eta guztien artean, umeentzako saioak lehentasuna izan zuten, hitzok ere Luzearek esan zituen:

Como a nosotros casi todos son a decirnos que todo sale bien no sabe uno muchas veces a qué carta quedarse. Pero tenemos la impresión de que las voces de nuestras poxpolinas cantando, Eguarri abestiak han logrado en todas sus actuaciones cautivar el corazón del irratentzule euskaldun. No han de faltar en adelante tampoco emisiones infantiles, no. La cantera de don Ramón [Laborde] es inagotable. Y don Ramón entusiasta propulsor de nuestras emisiones.

Amale irrati izarra

Ander Arzelusek kontatu zuen, *El Diak* 1934an urtarrilaren 27an gaztelaniaz egin zion elkarrizketan, *Radio Bartzelonan* entzundako pertsonaia batek eman ziola ideia antzeko zer edo zer euskaraz sortzeko. Luzearek Toresky izeneko sabel-hiztunak Miliu pertsonaia sortu eta helduen eta haurren artean zuen sekulako arrakasta ezagututa, otu zitzaion antzekoa egitea euskaraz. Eta berak sortuko zuen eta testuak idatziko zizkion pertsonaia horri ahotsa jartzeko, Amale bere alabatxo irrati lanetara jartzea bururatu zitzaion.

“¿La intervención de mi “txiki”? Me la sugirió la misma radio, al traerme en la onda de Barcelona la voz de Emilio [Miliu], creación del gran amigo de los niños catalanes señor Toresky. Como yo no sé hablar con el “vientre” se me ocurrió llevar a Amale a la radio. Es muy templada y sabía que lo que de su parte estuviera había de hacerlo. Así ha sido, en efecto. ¿Costarle a ella? Nada. A mí es al que me cuesta algo. Y por esto es por lo que no interviene esta última temporada. A ella, con que yo le entregue lo que ha de decir, media hora antes de ir a la radio, le basta. El tiempo suficiente para leerlo una vez y darle “tankera”. Con esto le basta. Por cierto que ahora la tengo enfadadísima. Hace

un par de semanas me decía: "Nik, zuk egiten dituzun irratsaio guzietara juan nai det; ez batzuetan, bai, ta bestetan, ez. Badakizu, beti ala beñere ez". Se diría uno ante un presidente del Jurado Mixto. Ella hace de única "speaker" en las últimas emisiones infantiles, que son una de mis ilusiones.

Josep Torres Villalta, Toresky, irriariaren aitzindaria zen. EAJ-1 Radio Barcelonako hasierako esataria, lokutorea eta gidoilaria, aktorea eta sabel hiztuna, Toreskyk 1927ko irailan aireratu zuen lehen aldiz bere kutuna izan zen Miliu, zortzi urteko mutikoaren pertsonaia. *"Señor Toresky, mi padre dice si usted podría darle una hoja de papel de fumar..."* izan ziren Miliuren lehen hitzak, eta hortik aurrera Toreskyren solaskidea izan zen irratian hamar urtez, hau, Toresky-Torres Villalta hil zen arte. Toreskyren eta sabel hiztuna berak ahotza jartzen zion Miliuren arteko elkarrizketa xalo haiek irrati entzuleak liluratu zituzten. Ez zen umeentzako saioa, nahiz umeen artean arrakasta lortu. Bada segundo gutxiko grabazio bat, saio horien lekukoa. Hona hemen Toresky eta Miliuren elkarrizketa:

Toresky: ¿Cómo estudias?

Miliu: Miri, avui he arribat a casa a las cuatro y me he ponido a estudiar a las tres

Toresky: ¿Cómo es esto?

Miliu: He arribat a casa a las quatre y he dicho: a la una, a las dos y a las tres, y au, de nassos cap a la gramàtica.

Toresky: A proposito, ¿qué es la gramática?

Miliu: Un libro azul, con muchas hojas, muy pesado y muy antipático.

Toresky: Eso eres tú

Miliu: Muchas gracias, no hay de qué.

Miliu: A mon oncle, sap, li ha sortit un trabajo nocturno

Toresky: ¿Qué hace?

Miliu: Mesitas de noche, potser les farà de dia, sap?

Miliu: También me han dicho que en el Japón hay un banco

de arena rodeado de un mar sin fondo. ¡Qué peligroso tiene que ser un banco sin fondos!

Toresky: ¡Terrible!, hijo.

Luzearrek sortutako pertsonaiak euskaraz hitz egiten zuen eta Miliuk ez bezala benetan zortzi urte zituen. Amale Arzelusek *Poxpolinak* gazte taldean zebilen eta, bere aitak idatzitako bakarrizketak eta antzerkitxoak errezitatzen eta aurkezten ohi-tuta zegoenez, ondo egokitu zitzaion mikrofonoen aurreko bere lan berriari. Era ho-

Amale Arzelus irratian, 1932-12-21. Atzean, bere ama, Amale Arrieta.

Toresky eta Miliu

netan, Amale Arzelus —Luzearren alaba zaharrena— euskal irratiaren historiako lehen emakume *speakerra* eta lehen irrati aktorea bilakatu zen.

Hirugarren irratsaioan, 1932ko martxoaren 16an aritu zen Amale lehen aldiz mikro aurrean, egun hartan Gregorio Mujikaren "*Amonaren esanak*" errezitatu zituen. Inoiz bere ama, Amale Arrietarekin batera aritu zen. Eta Amaletxuk arrakasta handia lortu zuen.

Ikusi, bestela, Lauaxetak idatzitakoa irratsaioaren urteurrenaren harira: "*Artzeluztar Amaletxu edonork darau bere abotsa...*"

Urtebete beranduago, Joseba Zubimendik ere aita-alaba irrati speakerrak hizpide izan zituen. Garai berean, Argia astekariak, Amale Arzelusen argazkiaren azpian, honakoa idatzi zuen: "*Amaletxo dezute onako au. Irratentzulak maite dute. Gaztea izan arren gatza ta piparra berekin ditu.*"

Gurerraino iritsi zaizkigun irratsaioetako bat Amalek 1932ko uztailean egindakoa dugu. Hona hemen Amale Arzelusek esandakoaren laburpena:

Aizpatxo ta anaiatxoak, euskaldun neska-mutiko guziak. Agur.

Ni zuek bezelakoxea naiz, zuek bezelako-bezelakoxea.

Badakit batzuek, sorginen bat naizelakoan edo, ni ikusteko zaleturik daudela. Ba ni ez naiz "ume mukizu" bat besterik.

Amale Arzelus Txofreko zezen plazan (erdian), Poxpolinen ekitaldian 1933.

Onen txikia naizela ikusirik, erri batzuetan arrituta gelditzen dira. Zortzi urteko Goliat baino aundigoa ixatea nai ote zuten?

Ta ez dakit zer arritzen ditun? Nik gauza arrigarririk egin al det ba? Edozeñez esango luke irragiten duten kopinak edo bakarrik ibiltzen diren automobilak nik asmatutakoak dirala?

Euskeraz itz egiten badakitela ikustekak arritzen ote dituen esango nuke batzuetan! Zer ba? Nola itz egin behar du haur euskaldunak? Ia, esadazue.

Asto batek "aaaar hi, hara ira arra" egiten du. "Au, au, au ", zakurrak. Miaaau, kurrumiau, katua. Beee ardiak. Eta ezta inortxo ere arritzen.

Zakur bat arramenaz, ardia zaunka, astoa miauka bai izango lirakekeela feriatako barraketan

erakusteko modukoa.

Ta "hau, hau, hau" entzutean ikusi gabe edo edozeñek daki zakurren bat inguruan dela.

Arrantza luzeak astoa adierazte du. Marraska negartiak ardia berriz.

Honelaxe, nire iritzian, aur euskaldunak euskaraz egin bear, euskarak aur euskalduna berezitzen baitu.

Guk erderaz egitea, anima salbo, ardiak arrantza egitea baño itsusiagoa litzateke.

Amale mitinlari Ramon Labordaren ondoan, Urumea frontoian 1935.

"Gud nait" entzunda izketan ari dena zer dela esango zenuke? Nik ez-takik, baña aitak didanez alemana.

-Luzearrek: ingelesa, emakumia!

Barkatu, ingelesa omen zen. "Guj naj" izango da orduan alemanera. Bon nuit? Ara prantsesa. Bionna notte, makarroi errikoa. Buenas noches,

gure egoaldekoak. Eta gabon nortzuk? Euskaldunak!!!

Beraz, zuek eta nik euskaraz egin behar dugu, bestela alperrik izango gara Urrutikoetxea ta Padadizabal, abizinez edo okerrago Jone, Miren, Edurne ta Xabiartxo izenez.

Ez dute askok ikusten, baiña gauzik itsusiena izaten da: "Oye, Mirentxu, ven aquí" entzutea. Itsusiagorik!

Au nolabait ulertzeko bein aitak esan zidan ipuitxo edestuko dizuet:

Etxe eder batean aurtxoan zalburdia (kotxea) ibiltzeko asto gizen bat omen zuten.

Etxeko alaba zarrenak, berriz, txakurtxo xistrin, iletsu, itsusi orietako bat.

Oni, sekulako maitekariak egiten omen zizkion etxeko andereño orrek.

Eta ala omen zion astoak berekiko:

Orren gauza xistrin, piskari, ainbeste musu eta laztan, eta ni onen ederra ta neri ezerez?

Eta buruan ez omen zebilkien besterik.

Ala, txakurrak zer egiten zuan, ondo aztertu, ta egun batean berak ere beste ainbeste egitera erabaki omen zuan.

Erabaki ta egin. Ezagutu du nagusia. Ta urruti xamar etxeruntz datorrela nabaitu orduko, irten zaio bidera, eta ekin dio txakurtxo bezala, saltoka eta biraka, aurrerata atzera, mingaña atera ta nagusia mizkatu naiaz, anak jaso ta gañean jartzen.

Eta jakina, alako astotzarrak anekin ukitu utsarekin bota zuen nagusi gizarajoa anakz gora, ta asi zan au: "laguntza, laguntza" eske, morroita baratzain ta abar etorri, ta astoa eraman zuten.

Orra norberari dagokionetik irteteak dituen okerrak.

Anaitxo ta aizpatxoak, kalean, elizan, etxean, ondarrean, ikastolan, alde guzitan guziak, "aur abek euskaldunak dituk" esateko esan, itzegin dezagun.

Euskeraz, beti, anaitxoak. Aizpatxoak beti euskeraz. Itz, jolas ta guzti, beti euskaraz.

Lan asko eta lan ona bere osatu dauskube

Pena da, baina ez dugu garai hartako irratsaioen grabazio bat bera ere. Hemen egiten ari garena irratia ren arkeologia da, neurri handi batean. Baina ez prehistoria, euskal irratia ren historia delako, eta horren lekuko idatzi ugari ditugulako garaiko kazetetan, ia saio guztietarako egitarauak eta han egin ziren hitzaldi ugari, *El Día*, *el Pueblo Vasco* eta *Argian* argitaratuak. Denetarik dago, zentsura aurreko Estatutuaren aldeko mintzaldiak, herrietako gaien ingurukoak, poesiak, bertsoak, Iñaki Artetxe medikua ren aholkuak, Carlos Triech euskaldun berri alemanaren hitzaldia... eta sorkuntza lan ugari. Lekuko eta lan horiei esker, —Lauaxetarekin batera— esan dezakegu irratsaio haietan egindako lana goratzeko modukoa izan zela.

Lanari ekin dautsonak txaluak merezi dauzala, ezin ukatu, baño lan ori egoki ta berezia danian, goraldu bere goraldu biar da. Donostiatik irrasoyak entzun eragien ixan dauskubenak lan asko, ez ese lan ona bere osatu dauskube.

Lauaxeta bezala, Argia astekariak goraldu egin zuen egindako lana eta irratsaioak kanpoko laguntza gutxiegi jaso izan salatu zuen:

Ona euskera aldeko lan eder bat: euskal irratsayok. Benetako euskaltzale ziran guziak poztu ziran euskal irratsayok izango zirala jakin zanean. Poztu guziok; baño lagundu gutxitxok agian. Orrek lendabizitik gauzak bero artzen ditugula, baño gerora oztu eginte gerala esan nai ote du? Ez da behintzat ori gure euskaltzaletasunaren neurri izango? Ez bedi ala izan. Erruki det bestela gure Euskalerrri maitea, erruki gure mintzo garbi-goza.

Bi gizon leyatu dira zein baño zina geyago euskal irratsayo oyek bear duten aunditasuna izan dezaten. Artzelustar Ander "Luzear" eta Zubimenditar Joseba. Ixilpeko lana izan da bi euskaltzale jator oyena, baño geyenetan gertatzen den bezala ixilpekoa izan arren zenbaiten lan zaratatsu ta agertu nayekoa baño geyenetan gertatzen den bezala ixilpekoa izan arran zenbaiten lan zaratatsu ta agertu nayekoa baño garrantzitsuagoa izan da. Ez degu iñoiz neurtuko euskal-irratsayo orren bidez Luzear eta Zubimendik euskerari egiten dien ona.

Euskarazko irratia sortu zuten Luzearrek, Zubimendik eta lagun guzti haiek kalitatezko irratia, garaian beste hizkuntzetan egiten zen mailakoa, eta gauza batzuetan hobe gauzatu zuten. Egia da lortutako oihartzuna eta arrakasta, arrazoi asko zirela medio, beraiek nahi baino mugatuagoa izan zela. Horren kezu azaldu zen inoiz Luzear bera.

Punta puntako idazleak, poetak, intelektualak, musikariak, bertsolariak, abesla-

Eungarén euskal-iratsayo ondoren

Lana egiten duanak sariya bear du

Euskera aldeko lanetan ibiltzen guranok geyenetan beintat utsean ibili bear izaten degu.

Zenbait lan utsean egin ditzenekanak dira. Notzik beingoak eta ezertara beartzen ez dutenak.

Zeroaitetara beartzen auzen lanak ardea ordainduak bear dute izan.

Ez da orden euskera alde diardutener eskuetan dirua geyegiz ibiltzen Larr-larrian batrik.

Eta zerbailetara beartzen duan lanak ordaindua izan bear baluke ere

donostiar euskaltzale bikafiak beren lan neketsuaren ordafiaz ez dute ezer artu. Eta, ta au okerrera, euskaltza-

nakin ez gera ari gu. Eker egin ez dutenakin eta bear bafia gutxidego egin dutenakin batrik.

Orain arte ezer eman ez degunok eserkin lagundu ez degunok, eman dezagun gaur zerbaít, lagundu dezagun gaur zerbaítekin.

Euskaltzale izeneko asko gera. Euskaltzale bezeña, euskera aldeko lan guzik postu bear gaituz. Ez ori bakarrrik. Euskera aldeko lan euziari, lagundu bear diegu. Eta guk orain artekoan euskal-irratsayot

«Luzeara-en alaba zoragarri Amalxo dezute onoko au. Irratentzaleak maite dute. Gaztea izan arren gazta ta piparra berekin ditu.

Ona emen Zubimendi rekin batera euskal irratsayok antolatzeko ardura duzue. Artzelustar Ander «Luzeara» dezute

ez da ala geriatzen. ¿Zerfen erruz? Zenbait eustaldunen erruz. Euskaldun geyenetan. Ta au urrengo Yaski batean astertu genezak Gaurkoa ez dala euzko orrekin ahl.

Irratsayok antolatzeko lana zerbailetara ez ezik askotara ere beartzen duan lana da.

Eta «Luzeara» eta Zubimendi bit

le guzien eskarrona ere.

Oyen lana gaitzetsi edo oztasun aundiz artu duten bat eta bi baño geyago ezagutzen ditugu beintat. Euskaltzale izenekoak gaitera.

Zer aldía izenetik izanera.

Es dutela beren lanaren ordain-saririk jaso genion. Jasotzeko lekuan eman bearrean arkitu espadira gero.

Euskal Irratsayok Jatorrak izateko sayatu diranak badira. Euskal-irratsayot

Zubimendi tar Joxe dezute onoko au. Euskal-irratsayoen laguntzalle bikalín eta eratzalle zintzoa. Lekurik ez degulako azaldu bear genituzen beste bi argarki azaldu gabe uzten ditugu. Txomin Olan, plano-jotzailearena ta Lizarraga abeslariarena. Zintzo ta zur jokatu balt-dute auek ere

es diegunok, aurrerantz lagundu dezayegun. Era askotara lagundu genezake. Euskal irratsayo batzuk gu-

riak, euskal irratsaioan irratirako eta irrati bitartez sortu eta zabaldu zuten bere hitza eta musika. Honako hau, Aitzolek 1932ko apirilaren 20 irratsaioan egindakoaren zatia duzue, nahi duenak hemeroteka digitalera jo eta hurrengo eguneko *El Día* egunkarian irakur dezake osoa:

Donostiatik irrati entzuleei agur!

Argentina mugagabetako zelai aspergarrietan aspaldian loretu zitzaigun olerkariari buruz itz egiteko natorkizue. Argentinako panpetan er-naitutako eusko bertsolari gorenetaz.

Iparragirre-Otaño artzai Argentinan ibiliak. (...) Bik artalde galantak zaintzen (...) Bietatik nerretzat kutunena Otaño apal eta umila. Otaño euskaltzaleak, eusko-gogoa yayoago senti eta bi-ziago azaldu du. Iparragirre euskaltzalea zelator eusko odol bat aberatsagoa darabil. (...) Iparragirre "dieltanti" xamar ote zen esan genezake. Otaño ez, euskotar uts-utsa. Erdera ikasi gabea. Euskaraz poesiak mamitu eta euskara senduaz edertu oi zituena beti.

Orregatik Euskalerra eta euskera mina Otaño-ren biotzean biziagoa, zorrotzagoa... Iparragirren moteltxeagoa.

A ze poza, Otañorena gaurko euskararen buru jasotzea ikusi bazuan! Igarle -profeta antzea gure izkeraren pizkundea igarri zuen. Etzan motela panpetako eusko olerkari bikaina!

Lizardik bigarren irratsaioan hitz egin zuen lehen aldiz.

Euskalduna: zabalari darion ots arrigarri oni belarriak erne zaudeten anaiok, gabon Jainkoak!

Beldurrik gabe esan dezakegu oraintxe, euskera ez dala iltzeko jaioa.

Aspaldidanik, bidazti bat ez da etorri izan Euskalerrian barrena, euskerari il-kanpaia jo ez dionik. «Eun urte barru»... «Berrogeitamar barru»... «Ogeiren buruan»... euskeraren bizitza mugatzeko, nornai izan degu gauza!

Gaur bertan ere, bada euskaldun aipaturik, jolas orreri bere burua emana. Euskera bai omen dioakigu, nai eta nai ez; gaixo kutun orren alde euskotarrok ez omen dezakegu ezer egin, «primerako entierroa» antolatzea ez bada.

Bitartean, igarle edo profeta aundiki horiei iruzur eginik, euskarari buruan sartu zaio ez iltzea; obeto esan, euskotar zenbaiti muinetan sartu zaigu euskerak ez duela il behar. Ta ez da ilko, jaunak, guk maite badegu: izkuntzaren zaarkitzea ez baitakarte urteek, aurren maite ezak baizik.

Argatik, atso zaar-zaarra zelakoa, orra gaur suspertuta, neska pertxentaren apaingarriak janzten; orra, baso-basoan gizonaren aurtzaroan jaioa, oin azkarrenez gaur, zalu eta txairo, zabalean barrena, munduari biraka.

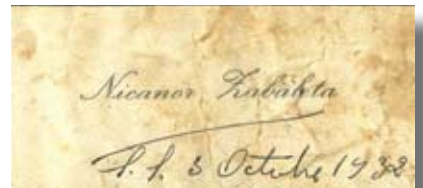
Zer daki, izan ere, inork, hizkuntzaren zainaz, eta aien izkutu-indarraren berri?... Nor da nor, haiei arnasa neurtzeko, aien egunak mugatzeko?...

Atsegin zaigu euskaldunoi; hemen Gipuzkoan, asteazkenaren zai zoratu bearrean asko egon oi gera. Izan ere, bai gozoa! Negu beltzeko arrats gordinean, gela txuloko patxaran, gure izkuntza mundu zabal guzira egatzen dala nabarituta, nola ez poztu, izan ere! Ta, an urruti, bizi bearrak euzko aberritik aldendu arazi dituan eusko anaiak, zer esango dute? Amaren magalean ikasitako mintzoak beren belarri zolietan toki duela ikusteak, nai ta naiez zoratu bear. Irratizkin bidez dioazen Euzkadiko albisteak, poz zoramenez gaineztu behar. Berak ainbat aldiz dantzatutako txistu soinu alaia entzundakoan, ai zer oldozpen gozoak! Aberriko abots eztsuak, ai zer biotz-ikutua! Bai, entzule, ori ez dago esan beharrik.

La ederra benetan irratsaioa! Uste baino aundiagoa! Behar dan garrantziarik ez baitoigu ematen euzkotarrok. Hor dago okerra!

Irratirako sortutako hitzok, ez ziren irratsaio haien emaitza literario bakarra. Aitzol berak idatzizuen Umezurtz Olerkiak Xabier Lizardi hilondoko poemen argitalpeneko hitzaurrean:

Donostiko "Irraitetxetik" esateko asma zuan "Egamin" au Lizardik. Azken-azkenetako olerkia izango degu auxe, noski. Olerki mee-ariña, irrait-otsak diran bezin arin eta meak, egaminez ikututako ots arrigarriak bezala... Arritasun onek dakarkio olerkariari irudipen eta gogoaren egamiña, ezin geldi egona. Irudipenaren biurritasunak barrena kilimakatzen zion. Gogo barneko egaminak sortuarazitako bertsoak irrait-bidez oguztekoak.

Debekua

Joseba Zubimendiren kaligrafia garbian idatzia esaldi hau irakurri dezakegu, Euskal Irratsaioen kontabilitate liburuaren azken orrian: *"Con fecha 10 de octubre de 1934 Unión Radio San Sebastián suspende las emisiones. Queda un saldo de 817 pesetas. Se han dado 137 emisiones"*. Errepublikako gobernuaren aginduz, euskal irratsaioa itxi, debekatu egin zuten.

Irratia zentsurapean zen, 1934ko otsailaren 10ean indarrean sartu zen irrati bitartez gai politikoak hedatzeko debekua —*"A partir de hoy comienza a regir la prohibición absoluta de radiar discursos políticos o de carácter social"*—. Euskal irratsaioak aurrera segitu zuen, muga horien baitan. Azkenik, saioren itxierako aitzakia urriko matxinadak izan ziren, Asturiasen garatu zena, eta neurri batean Bartzelonakoa, Companys Gene-

II Han muerto las emisiones euskéricas II

Lamentable, muy lamentable ha sido el inesperado epílogo de esta magnífica obra euskaltzale debido a una repentina orden impregnada de antivasquismo inexplicable. Todavía no llegamos a creer que han terminado "para siempre" estas bellas emisiones que tanto agradaron a los vascos, a tantísimos euskaldunes que un día las saludaron con tanto placer y entusiasmo y que llenos de tristeza las han visto desaparecer.

—o—
Ya no se oirán, a través de las ondas, ni las improvisaciones amenas de nuestros berzolaris, ni el simpático eco del txistu, que tantas veces resonó alegre en nuestros oídos, ni las inspiradas estrofas de los poetas vascos, ni el aura evocador de las viejas canciones de Euskal Erria.

—o—
Breve ha sido la vida, dos años y medio tan solo, pero en ellos los triunfos más envidiables, los más crecidos éxitos han coronado la labor a todas luces ímproba de los organizadores Arzelus y Zubimendi.

—o—
Relatar su fúlgido historial nos ocuparía espacio y minutos y seríanos prolijo. No obstante, salvo enojosas emisiones producto de nuestra infiel memoria que dispensarán nuestros lectores, es preciso destacar los lauros principales las más memorables jornadas, para conocimiento de aquellos que guiados de

ralitateko Presidentek aldarrikatutako Estat Catalá hura. Egun gatazkatsu haietan Bizkaian eta Gipuzkoan gobernadore zibilek irрати bidez hitz egin zuten lasaitasuna eskatzeko. Eta ondoren, mututu arazi zuten, betirako, euskal irratsaioa.

Esan behar,

udaraz gero Euskal Herrian giroa

gori gorian zela. Kontzertu ekonomikoa zela medio

piztutako "ardoaren gatazkak" eta hori bideratzeko Aldundiak aukeratzeko

ahaleginak, eta ondoren gertatu zen udal batzen dimisioak, aurrez aurre jarrituzten eskuinaren esku zen Errepublikako gobernua alde batetik, eta Euskal Herrian —bereziki Gipuzkoa eta Bizkaian— gehiengo zuten Eusko Alderdi Jeltzalea, PSOE eta Izquierda Republicana, bestetik. Hortik eratorri zen, baita, abertzaletasunaren inguruko susmoa eta aipatutako euskarazko irratsaioaren debekua. Ez ahaztu, honen antolakuntza Euzko Gaztediren esku zela. Hor, koska.

Baina, hau ote zen amaia? Ez, hemen ere, amaia hasiera da. Irratsaioen debekuen gainetik, Luzearrek, Zubimendik eta euskaltzale haiek lanean segitu zuten gogor, alor ugarietan gainera. 1935eko eta 1936ko uztaila bitarteko uzta oparoa ahalegin horren lekuko bikaina dugu. Adibide bat aipatze arren Bertsolari txapelketak gogora ekarri behar.

Baina, Irratian ere fruituak eman zituzten. Eta horretarako tentuz eta buruarekin jokatu behar izan zuten. Badirudi euskal irratsaioen debekurako aitzakietako bat haien antolakuntzaren ardura erakunde politiko batek, Euzko Gaztedik, izatea izan zela. Horren aurrean, Zubimendik, Luzearrek eta enparauek, bi bide erabili zituzten. Alde batetik, Zubimendik *Union Radiorekin* lanean segitu zuen, kolaborazioak eginez bestelako saioetan. Bestalde, talde osoak ez zuen zarata gehiegirik egin debekuaren aurrean, are gehiago eskumaren aginduko Errepublikako urte haietan zentsura indarrean izanda. Eta une berean, bestelako irratsaioak antolatzeko beste erakunde batzuk bilatu behar izan zituzten.

“Estropadak... San Sebastian Donostia bihurtzen duten estropadak. Zorionekoak bitez”

Estrategia horrek bere denbora eskatu zuen eta lan isil horren emaitzak, 1935ko bigarren erdialdean jaso ziren. Irailaren 19an, Joseba Zubimendik 1935eko kontxako estropadak zuzenean eman zituen, *Union Radio Donostiatic*. Hau da Donostiako estropaden lehen zuzeneko erretransmisioa.

Garaian, gaur egun baino gehiago, oraindik, Kontxako estropadak lehen mailako ikuskizuna eta fenomeno ziren Euskal Herrian eta are gehiago donostiarrentzat. Eta ez bakarrik kirol ikuspegi batetik. “*Estropadak... San Sebastian Donostia bihurtzen duten estropadak. Zorionekoak bitez*” idatzia da *El Día* egunkariko euskarazko orrian, ez harritu Luzear berarena izatea esaldia, Koldo Mitxelenak kontatzen zuen moduan, gauza sakratuen zerrenda egiten hasi eta Jainkoa, Euskara, Aberria eta Familiaren hurrena, estropadak jarriko bai zituen Luzearrek.

Irailaren 19a osteguna zen, 1935eko Donostiako estropadetan, itsasoaren egoera medio, bigarren eguna atzeratu behar izan zuten eta ez zen igandean jokatu, ohi den moduan. Egun horretan, argazkietan ikus daitekeenez, Txubillo mendian –Igeldon– jarritako linea baten bitartez, zuzenean eskaini ziren lehen aldiz, Donostiako estropadak irratitik eta horrela, Joseba Zubimendik kontatu ahal izan zien entzuleei, zuzen zuzenean, bistan ikusia, nola Pasai San Pedrok Hondarribiari irabazi zion urte hartako bandera.

1935ko irailaren 19a.

Handik bi egunetara, *El Día* egunkariko euskal orrian honakoa idatzi zioten "Donostiako irratietxeari":

"Lengo estropada egunean Gazteluan giñan ta ez genun zuek edatuko berririk entzun. Baña esa digutenez gure euskera gozoari toki egin zenien ta ainbeste euskaldun aboa zabal eukiak dituzue estropadako goraberak entzuten.

Zergatik utzi gaituzute asteroko euskal irratsaiorik gabe? Ala zuek ere beste ainbat atzerrikoren antzekoak ote zaituztegu? Emen jaten ta emegorik ikusi ezin!

Laster urtea, erreboluzio garaian euskal irratsaioak amaitu zirala. Noiz asiko dituzue berriz? Irrikitzen gaude."

Euskal irratsaio berriak

Izenpetzerik gabe, Euskal orrian argitaratutako testu hori Luzearren itxura osoa du eta arestian aipatutako estrategiaren barrukoa dirudi. *El Día* egunkariak "ez zekien ezer emanaldiei buruz, ez daki ezer euskal irratsaioei buruz", nahiz horren atzean izan. Handik bi hilabetera, abenduaren 5ean, euskal irratsaioen hasiera iragartzen zuten, beraiek horren berri izango ez balute bezala:

Egun abetan entzuten degunez, Donostiko irratetxetik euskarako irradi saioak gaur astekoak omen dira; eta abek jendiaren atsegingarriyenak izan ditezten, beren eratzailleak asmo ederrak badituzte noski. Asmo oyek betetzeko jakin dedanez, ereslari eta abeslari talde bikañak gertatuta daude gure euskalerrri maiteko abesti xamur eta goxoekin euskaldun guziyen biyotzetara ailaitasun pixka bat eramatearren.

Zubimendik, Luzearek eta haien lagunek Donostiako Euzko Pizkundea kultur erakundearen babesari erabili zuten irratsaio berrien antolakuntzarako. Irratsaio eguna aldetu egin zuten, lehenagokoak ez bezala hauek ostegunetan zabaltzen ziren. Prentsa guztiak Errepublikaren eskuineko gobernuaren zentsura pasatu behar zuen denbora hartan, *El Día* egunkariak eta jite abertzaleko bestelako agerkeriek distantziarekin zabaldu zuten euskal irratsaio gaineko informazioa. Debekuaren aurreko emanaldietan ez bezala, hemen ez dago alde aurretiko irratsaioen egitarauen eta egin ondorengo edukien gaineko argitalpenik, eta irratsaio beraien gaineko informazio bera oso mugatua da eta iturria zuzena ez balitz bezala idatzia, "entzun dugunez, jakin dugunez, egitekoak direla" eta abar. Oso gutxi dakigu, beraz, saio horretako irratsaioen gainean. Zeintzuk parte hartu zuten, zertaz hitz egin zen. Jakin badakigu egin zirela eta horien inguruko zabalpena egin zutela.

Horren lekuko 1936ko San Sebastian bezperan, urtarrilaren 19an, *El Día* egunkariko euskal orrian argitaratu zuten Andoni Ruiz de Azua, *Ogoñope*, idazle eta hizlariaren artikulua hau:

Euzko-erri asko dira Donostiako irratijari abegi ona dautzenak, baña tamalez bere abotsa ez da elduten bihar-biarrekua dogunian, batez ere Bizkaiko errijetara.

Zein da onetzaz dagon eragozpena? Eguenetan irrati orrek euzko-eguna ixaten dau, eta egun au dogu geyuenetan ezin entzundakua.

Gaur Bizkaiko Batzokirik geyenak dabe euran aretuan irratiija, eta aste guztiyan irrati ori ondo entzunarren eguenetan ezin entzun izatzen da. Beraz, Elantxobeko abertzaliak agindu dauzte izparringi onen bitartez diadar bat egiteko diadar onek biar bada erantzuna ixango dabelakuan.

Tamalgarrijetan, be, tamalgarrija dalako astian bein geure elez mitantzu ta egun berian ezin entzun ixatia, eta ez bakarrik egun bertan, ezpadaze euzkeraz mintzatu aurrian argi argi entzun arren, euzkera une atan motenduten astia, geo euzkal taldia amaitu ondoren argi argi jarraituteko entzuten.

Ikusten dogunez zerbati dago bitartian, eta benetan ezkertuko gendukeez El Día izparringi abertzale onetako irrati-zailiak zerbait egingo baleukie geure eskabide onen alde eta geure euskeera maitearen ixenean.

Eskerrak aurretik eta agindu beti JELpian

Esan behar da, Ogoñope, 1936ko urritik aurrera Eusko Jaurlaritzaren aginduz Bilbotik larunbatero hedatu zen *Euzkel Orduba* irratsaioaren esatari nagusietako bat izan zela, edo *Eguna* egunkariak idatzi zuen moduan: "*Bilbao irots-etxe edo radijoko euzkel-esalia*".

Igandeetan ebanjelioa euskaraz

Giro politikoa asko mugitu zen 1936ko hasieran. Otsailean eta martxoan hauteskundeak izan ziren eta Frente Popular ezkerreko koalizioak irabazi zituen, Errepublikako gobernua osatuz. Euskal Herrian, Gipuzkoan eta Bizkaian Eusko Alderdi Jeltzaleak irabazi zituen bozak, Jeltzaleek eta Frente Popularrekoek hartu zituzten ordezkari guztiak, aldiz Araban, eta bereziki Nafarroan eskuinaren koalizioak irabazi zituen.

Giro berrian, euskal irratsaioen bultzatzaileek euskararentzat irratian esparru berriak irabaztera zuzendu ziren, oraindik, badaezpada, prentsa bitartez publizitate gehiegi eman gabe. Horrela, ekainaren hamarrean, *El Diak* iragarri zuen:

"Euzko Pizkundekoak len Euzko Gazteiak eratu oi zituan euskal irratsaioiak egitekoak direla badakigu.

Bi saio eginak dituzte, Jaungoiko Zalekoak lagun dirala igandero berri ona zabaltzekotan ditugu, Euskara erakusteko asmoa ere badutela dirudi.

Emengooak naikoa eztirala tartean tartean kanpotik ere izaten ditugu euskal irratsaioak. Gaur bat Paristik, PTT irratxetik, gabeko zortzi ta erdiak aldera, an arkitzen diran euskaldunak emango dutena. Entzun egin bearke."

Beraz, 1936ko maiatza eta ekainean *Union Radio Donostia* irratiaren uhinetan, ostegunero euskal ordua ematen zen, *Euzko Pizkunde* erakundearen babespean, eta igandero euskaraz ebanjelioaren inguruko irratsaioa, azken hau *Jaingoko Zalekoak* elkartearen babespean.

Ezin ahaztu, garaiko euskaltzale haientzat zenbateko garrantzia zuen erlijioak. Hori horrela, ez da gehiegi pentsatzea, Joseba Zubimendi, Ander Arzelus eta enparauei zor zaiela irrati bitarteko lehen mezen zuzeneko emanaldiak Euskal Herrian. 1934ko eta 1935eko Arantzazu Andra Mari egunean, irailaren 9an, Arantzazuko meza zuzenean eskaini zuten *Union Radio Donostiak* eta *Bilbao Irradi-otsak*. Meza bai, baino sermoia ez, Errepublikak erlijio predikuei ezarritako debekuak zirela medio, sermoia- ren tartean irrati- Arantzazuko koruak beste areto batean abestutakoa hedatu bai- tzen. Abesti horiek eta mezan kantatutakoak izan ziren, hain zuzen, euskaraz zabaldu ahal izan ziren hitz bakarrak, kontuan izanda garaiko meza, predikua izan ezik, latinez ematen zela.

Irrati bitarteko lehen euskara metodo eta ikastaroa

Euskal Autonomia Estatutua Errepublikako Gorteetan onartua geratu zen 1936ko ekainean, eta hilabete horretan euskarak irrati- Arantzazuko koruak beste urrats garrantzitsu bat eman zuten. Orduan sortu zen irrati bitarteko lehen euskara ikastaroa eta honen emisioak abian jarri ziren.

El Día egunkariak ekainaren 13ko lehen orrialdean honako albiste iragarkia dakar:

Como complemento indispensable de las lecciones que desde la emisora local dará nuestro redactor euskeriko don Andrés de Azelus "Luzear", El Día iniciará mañana la publicación de su método práctico para aprender euskera. Las lecciones radiadas se darán los lunes y viernes a las siete y media de la tarde.

Hurrengo egunean, *El Día* egunkariak "*Método práctico para el aprendizaje del euskera en lecciones radiadas*" euskara irrati bitartez ikasteko metodoa argitaratzeari ekin zion. Lehen ikasgaia, "*Aurretiko ikasgaia*", 16. orrialdean, beheko partean argitaratu zuten, ondoren gillotinatuta eta ondo moztuta koadernatu ahal izateko. Ekainaren 18an argitaratu zuten "*Lenbiziko ikasgaia*", *Zer da au? Au aulkia da. Au aulkia al da? Bai, au aulkia da. Ori zer da? Ori leioa da. Leioa al da hau? Ez, au aulkia da...* Eta horrela egin zuten, hurrengo ikasgaiekin are eta 1936ko uztailaren 17an *El Día* egunkariak bere azken zenbakia kaleratu zuten arte.

Ez dakigu, eta paperetan ez dugu horren erreferentziarik aurkitu, Ander Arzelus *Luzearrek*, berak zuzenean ematen ote zituen irrati ikastaro horiek, ala irrati esatari- ren batek ahotsa jartzen zuten. Edozein kasutan, metodoa ikusita, argi da gutxienez bi ahotsez egindako saioak izan behar zutela.

Irrati bitartez euskara irakastea *Luzearren* buruan euskal irratsaioa 1932an hasi zene- tik zegoen. Orduan idatzi zuten horren beharraz, gehituz horretarako lehendabizi irakaste- ko metodoa egin beharko zela, eta ondoren hasi irrati bitarteko eskolekin. *Luzearrek* egin zuten, beraz, metodoa eta hori izan daiteke, handik bizpahiru urteetara *Santoña* eta *Burgo-* seko espetxeetan *Luzearrek* euskara irakasteko erabiltzen zuten metodoaren oinarria.

Badirudi euskara irrati bitarteko ikastaroak emateari ekainaren 15an ekin zi- tzaiola, eta *El Día*n jasota dagoenez, ikastaroak astelehen eta ostiraletan gauzatu zi-

rela. Beraz, hamar irratsaio egitera iritsi ziren eta azkenekoa 1936ko uztailaren 17an emango zuten.

1936ko uztailaren 18a

Emango ote zuten uztailaren 17ko euskara ikastaroaren irratsaioa? Arratsalde horretan zalaparta izan baitzen nagusi. Albistea, Afrikan sortu zen, lauretan, Melillan, legioa eta erregularrak matxinatu egin ziren. Errepublikako gobernuak ez zion garrantzi gehiegirik eman gertatutakoari; Casares Quiroga gobernu presidentek, esan omen zien kazetariari: *"haiek altxatzen direla? ni lotara noa. Ekarri nire autoa!"*

Afrikatik zetozen albistek, uztailaren 17ko ilunabarrean zabaldu ziren Euskadin, eta horren harira Eusko Alderdi Jeltzaleko Gipuzkoako diputatu eta burukide talde batek premiazko bilera egin zuen. Bada ezpada ez ziren elkartu Euzko Etxean, Euzko Alderdi Jeltzalearen Donostiako egoitzan nagusian, berau Boulevardeko arkuetan kokatua izanda, ljentea kaleko Gobernu militarra auzoko zuelako. Erabaki garrantzitsua hartu beharrean zeuden: nola jokatu matxinada haren aurrean. Bildutakoen artean, Ander Arzelus *Luzear* zen, eta litekeena Joseba Zubimendi bera ere, ez oso urruti ibiltzea. Manuel Estornes Lasak Auñamendi entziklopedian idatzia utzi digu 1936ko uztailaren 17tik 18rako gauean bere etxean izandako bilera historiko horren lekukotasuna.

Lasarte, Irujo, Monzon, Arzelus, Antoñanzas eta Eusko Alderdi Jeltzaleko beste burukide batzuk gaua batzarrean pasa zuten, Donostiako Legazpi kaleko Academia Estornés Ikastetxean. Zalantzez jositako gau hartan telefono deiak

etengabeak izan ziren, gehienak Irujok egindakoak, bilerak gau oso hartu zuen. Goizean, denak zortzietarako mezetara joan ziren, ondoko Kaputxinoen elizara. Gau oso lorik egin gabe eta jateko astirik gabe. Mahai gainean, ia ukitu gabe utzi zituzten, etxeoandreak, Eleuteria Lasa andreak, jarri zizkien gailetak eta ardo goxoa.

Kaputxinoetako elizan goizeko meza hasi zenean –goizeko zortziak Euskal Herrian, zazpiak Kanariar uhartetan– *Radio Club Tenerife* irratiak gerora eragin handia izango zuen albisteaz abaldu zuen. *Los voluntarios* pasodoblea ipini ondoren, Franco uharteetako gobernadore militarrek gerra egoera ezartzen zuen bandoa irakurri zuen lokutoreak: *"Ordeno y mando..."*

Zortzitako meza entzun ondoren, Manuel Irujo eta Jose Mari Lasarte diputatu abertzaleek Camino kalea gurutzatzea besterik ez zuten behar izan Be-

llamar jauregian zen Gobernu Zibilera joateko. Han, Jesus Artola gobernadoreari Errepublikaren eta demokraziaren aldeko jarrera azaldu zioten. Abertzaleen adierazpena, gobernadorearen aginduz, *Union Radio San Sebastianetik* hedatu zuten, emisioak hasi bezain pronto: *Sea cual sea el objetivo perseguido por los sublevados y la asistencia con que cuentan, nosotros, como demócratas, tomamos partido por la encarnación legítima de la soberanía popular representada en la República. Nos importa menos el apellido de quienes se han colocado en facción o el de aquellos que cubran su puesto junto a nosotros en defensa de la Democracia como Régimen y de la República como sistema de Gobierno".* Ondoren, *Bilbao Irradi-otsak*, arratsaldeko *Alas* albistegian, diputatu jeltzaleen adierazpena abaldu zuen.

Eusko Irratia Bilbotik mundura

Sasi guztien gainetik eta laino guztien azpitik, Lauaxeta, Aitzol, Zubimendi eta Luzearren Pizkundeko belaunaldi hark aurrera segitu zuen, ez zuen amore eman. Eta horrela, gerraren erdian bazen ere, euskara sartu zuten irrati-tako albisteetan eta euskarazko lehen egunkaria sortu zuten, *Eguna* egunkaria.

Bilboko eusko irrati-tan ezagutu zuen bigarren loraldia euskarak. Eta honetan, Agirre Lehendakariaren Eusko Jaurlaritzak zer esan handia izan zuen, eratu bezain pronto, 1936ko urriaren 28tik euskarazko informatiboak aieratzeri ekin zion. Horretarako Bilbao Irradi-otsaren *Alas* informatiboak erabili zuen. Hiru albistegi elebidun airatzen ziren egunean.

Informatiboak egiteaz gainera, Eusko Jaurlaritzak "Euzkel Orduba" asteroko euskarazko saioa era-

tu zuen eta tarte hori eskaintzen zien alderdiei. Zapatuetan eskaintzen zen eusko irratieta, *Bilbao Irradi-otsa* eta *Euskadi Irratiaren* uhinen bitartez.

Bilbaoko irradiotsak, Euzkadiko Jaurlaritzaren agindupian: Astero eusko ordua antolatzen du. Gaurko txandea zuretzat da.

Ezagunak ditugu *Euzkel Ordubaren* esatari batzuk, hala nola arestian aipatu dugun Andoni Ruiz de Azua *Ogoñope* edo eta irratsaioaren gidoiak. Horietako aipamen ugari da egunkarietan, hala nola ANV edo Eusko Indarrak egin zuena 1937ko apirilean, *Tierra Vasca* kazetaren euskal atalaren arduraduna zen Bernabe Orgegozo Otarebek egin zuen irratsaioa, eta kazetan jasoa da, euskara izan zuen gaia:

"Egun larriak igaro dira euskaldunentzat". Gu gera indartsuenak suizkiluz eta biotzez; baño geure euskera indartsuagoa da geure zaiñ barruen damakigulako. Gora euskerea!

Basarri bertsolariak, Donostian egin zuen bezala, Bilbotik egindako irratsaioetan parte hartzen segitu zuen, bertso hau irratitik zabaldu zuen, 37ko apirilean, Durango-ren bombardaketa ondoren.

*Etsai zakarrok, entzun zazute,
entzun, bai, arrats onetan:
gorrotoa ta edena baizik
ez da zuen biotzetan.
Aurrerakorik ezin ba egin
iñoiz gure mendietan...
Emakume ta aurtxoak iltzen
guztiz apartak orretan.
Ene maltzurrok, odolzaleak
zerate beintzat benetan!*

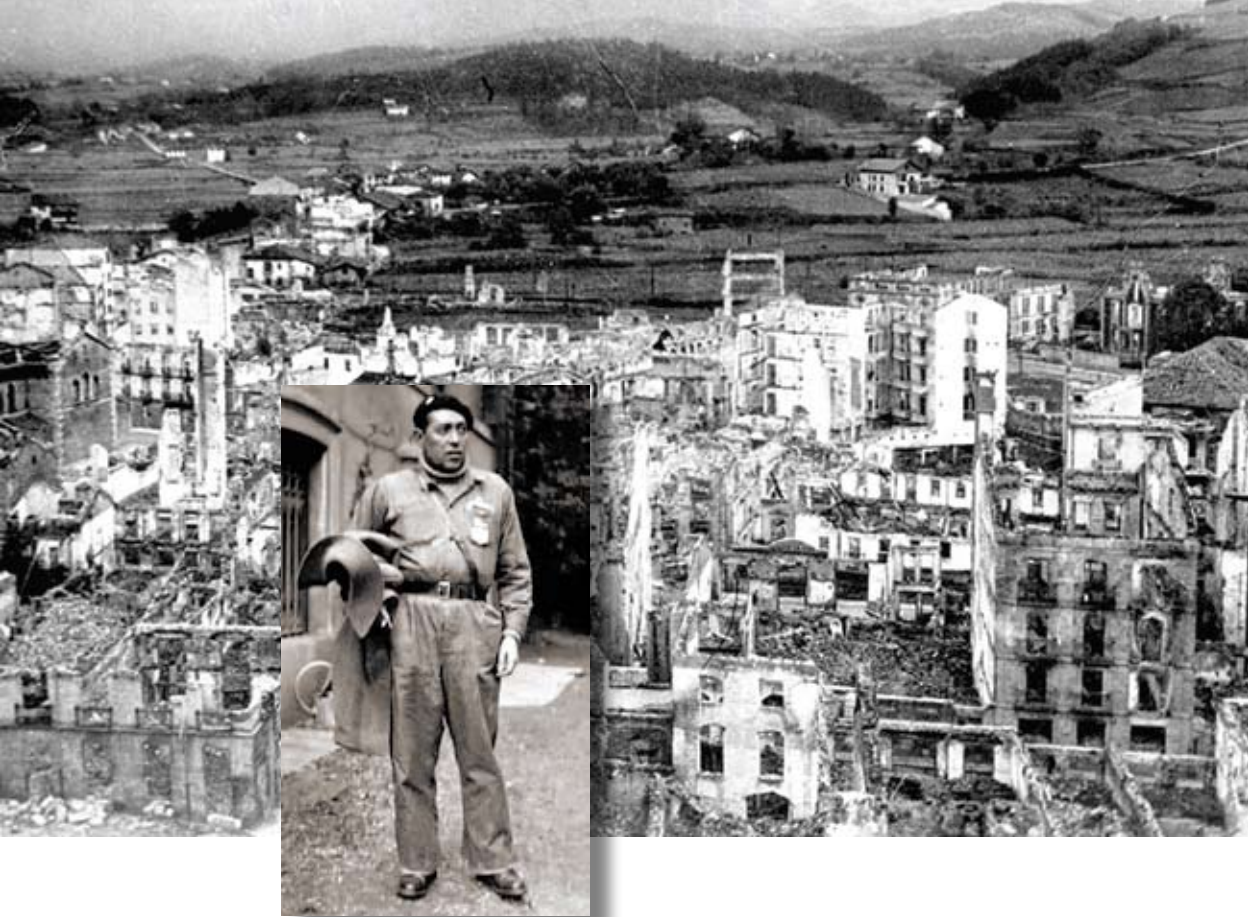
Egoki asko joka zerate
ene Durango aldean
meza ematen zeuden apaizak
il dituzuten uean.
Ainbat aurtxo ta emakume on,
amairu moja tartean!
Etxe illarak txit apurturik,
antxe gorputz loi artean...
Kontu ederra daukazute, bai,
Jaungoikoaren aurrean.

Zeuen ustetan ori guzia
euskotarrak bildurtzeko.
Gu kokildu ta auldu ondoren
geure sailletan sartzeko.
Dana batekoz bestera izan da
lenez gain indartutzeko.
Erroma autsi zun erria ez dago
zuen menpean jartzeko;
emen guztiok gertu baigaude
aberri alde iltzeko.

Zaila izan behar zuen gerraren erdian zuzenean egin behar zen ordubeteko irrat-
tsaioa egin ahal izatea. Baina, egin zuten. Eta irratia izan zen, gainera, borroka toki.
Egia eta gezurraren arteko borroka tokia. Irratiaren bitartez zabaldu zen Gernikako
bonbardaketan berria. Agirre Lehendakariak irratia bitartez munduari zuzendu zitzaion
biharamunean, apirilaren 27an, Gernikan gertatutakoa ezagutarazteko. Horri eta be-
reziki George Steer kazetariari esker, egin ahal zitzaion aurre Francoren aldekoek era-
gindako gezurrari.

Suntsiketa gertatu eta hurrengo egunean hasi baitziren gezurra zabaltzen, Gernikaren kulpaa heriotza sufritu zutenei leporatuz. Joseba Zubimendik behin bakarrik egin omen zuen negar, zuzenean jasan zuen Gernikako bonbardaketa gertatu eta hurrengo egunean:

Biamon goizean, oe alboan neukan irratentzukiaren ots emaleari eragin nion. Donostian nerekin sarritan mintzo-lana alda oi zuan emaztekoa solasean. Ustekabe: «Gernika ha sido incendiada por los rojo-separatistas en su retirada...». Ene Jainkoa, aski dut, aski ¡Au ere entzun bear!, eta musua burukoan josita, negar zotiñak ler ziran barrena; ausi malko estuntza iturria. Eta, gezortik, Gernika erraustearen ikuspegiak baño, biaramonean entzundako gezur nardagarriaren zulatze miña zorrotzago.

Euskal irriatiaren lehen aroa 1937ko ekainean amaitu zen. Euskadi matxinatu frankisten esku geratu zen eta "*arranoa baino erosoago, arranoa baiño kementsuago hegaz*" uhinetatik egiten hasia zen euskara, armen indarrez ukatua, debekatua eta mutu utzi zuten Hego Euskal Herrian. Hala ere, katea ez zen eten, eta orduan irratian hasitako bideak egungoraino ekarri gaitu, urratsez urrats.

Ander Arzelus Toledo "Luzear"

(Donostia, 1898 – Donibane Lohizune, 1949)

INAZIO MUJIK A IRAOLA

Donostiako parte zaharrea jaio zen Ander, San Jeronimo kalean eta aurren-aurrenetako abertzale familia batean. Hamabi anai-arreben artean, bera zen zaharrena. Ikasketak Donostiako Marianistekin egin zituen. Hamasei urte bete zituenean jarri behar izan zuen lanean, Donostiako Aurrezki Kutxan, eta bertan aritu zen lanean gerra piztu zen arte. 1923an, Amalia Arrietarekin ezkondu zen. Lau seme-alaba izan zituen.

1921ean sortu zen *Argia* asterokoa, Donostian. Han izan zuen aurreneko idazle eskola, Primo de Riveraren diktadurape guztian. *Argiaren* zuzendari izatera ere iritsi zen, 1929an, baina denbora gutxiko. Hain zuzen ere, beste proiektu handi batean sartu baitzen buru-belarri. 1930eko ekainean sortu zen *El Día* egunkaria. Bertan "Euskal Orria"ren arduradun jarri zuten *Luzear*. Eta bertako arduradun izaten jarraitu zuen gerra piztu zen arte. Ez zen belaunaldi hark amesten zuen euskara hutsez idatzitako egunkaria, baina aurrerapauso handia zen.

Luzear euskaltzale nekagaitz eta eragile handi bat izan zen. *Luzear* kazetariak hiru eratako lanak idatzi zituen *El Día*n: iritzi artikuluak, erreportaje tankerako idazlanak, eta handik eta hemendik hartutako antzerkitxo laburrak, ipuintxoak eta abar berak sortutakoak edo beste hizkuntzaren batetik berak egokitutakoak. Baina berak idazteaz gain idazle asko bultzatu zuen idaztera, *Argiako* idazle-agenda ia osorik hustu zuen *El Día*n, eta bereziki herriko berrikerari xumeak eta emakumeak jarri zituen idazten; bere eskutik eduki zuten lehen plaza irekia Elbira Zipitriak eta Tene Mujikak, esate baterako. Eragile lan horretan lagun handia izan zuen Joseba Zubimendi. Zubimendi eta *Luzear*. Bi izen horiek, neurri handi batean, elkarrekin doaz itxaropen bideko urte horietan. Bien artean sortu zuten, adibidez, astean behingo saio bat euskara hutsez egina, 1932tik aurrera, Donostiako Unión Radion.

Esan dugu Arzelusek etxetik zekarrela politikarako zaletasuna. 1930ean eman zuen izena EAJ alderdian. 1935eko otsailean, Gipuzkoa Buru Batzarreko kide egin zuten. Hurrengo urtean etorri zen bere bizitza irauli zuen gertakaria: Gerra. Gipuzkoan ibili zen antolaketa lanetan,

harik eta probintzia osoa faxisten mende erori zen arte. Bizkaira pasatu zen gero, eta hango antolakuntza politikoan sartu zen. Bilbo erori eta gero Santoñan preso hartu eta heriotza zigorra ezarri zioten. Zigor hori barkatu, baina bost urte eta erdi egin zituen kartzelan, gehienak Burgosen. Kaleratu zenean, euskal erresistentziaren aldeko lanetan jardun zuen buru-belarri. Polizia atzetik zuela eta azkenean muga pasatu eta Donibane Lohizunen jarri zen bizitzen. Han, EBBren aginduz isilpeko Euskadi Irratia sortu zuen, eta han aritu zen lanean harik eta, 1949an, minbiziak jota hil zen arte. *Luzearren* hileta elizkizunak, Donostian, erregimenaren kontrako agerraldi bihurtu ziren.

(Goian) Ander Arzelus eta Amale Arrieta Donostiako Okendo plazan, 1922. (Behean) Arzelus-Arrieta sendia, 1944.

Zenbat aldiz antzeztu den ikusita, *Neskamearen marmarrak* bakarrizketa laburra da zalantzarik gabe *Luzearren* lanik ezagunena. Gainerakoan haren literatur lan gehienak itzulpenak edo egokitzapenak izan ziren. Hor daude, adibidez hainbat antzerki lanen egokitzapenak: *Gibelaundi*, *Exkonberri ameslari*, *Kirten-en gauzak*, *Dirugosea*, *Eziñ-eramana*, Dickensen *Kirkil abestia*, Jardiel Poncelaren *I ta ni, iru*, Emmanuel Roblèsen Montserrat. *Gonagorritxo* eta *Marrakatxarra* haur antzerkiak. Eta baita Dickensen *Eguarri abestia* kontakizun gogoangarria edo Bernardo Estornes Lasak gaztelaraz idatzitako *Historia Vasca* eskola-liburua (*Euskal-Edestia*).

Ander Arzelus Burgosko espetxean (zutik, ezkerretik lehenengoa), 1938.

JOSEBA ZUBIMENDI MARTIARENA

(Donostia, 1897 - Kanbo, 1939)

INAZIO MUJICA IRAOLA

Kantari, itzultzaile, kazetari, irrati esatari, olerkari, antzezle... Euskaltzale eta euskal gaztetan eragile handia izan zen Joseba Zubimendi. Umetan ezaguna omen zen haren triple ahotsarengatik, eta elizkizun handietan kantatzen omen zuen. Gaztetan, berriz, Donostiako Orfeoian tenor bakarlaria izan zen. Gero, beste batzuekin batera Eusko Abesbatza sortu zuten. Arantzazun egon zen bi urtez erlijio ikasketak eginez, baina,

hogei urte zituela, Donostiara itzuli eta Aurrezki Kutxa Probintzian hasi zen lanean. 1924an Maria Darrasekin ezkondu zen eta lau seme-alaba izan zituzten.

Ordurako hasia zen idazten *Euzkadin* eta *Gipuzkoarra* aldizkarian. Hogeiko hamarkadan, Primo de Riveraren diktadurapean, kultur eta kirol jardunean aritu zen, baina bere jardun maiteena idaztea zenez, erreportajeak eta idatzi zituen *Argia* aldizkarian, argazki makina berarekin zeramala.

1930eko ekainean, hain zuzen, *El Día* egunkaria sortu zen eta Ander Arzelus "Luzear" jarri zuten egunkari horretan "Euskal Orria"ren arduradun. *Argiako* idazle ugarientarik bat izan zen Luzear. Azken urteetan, zuzendari ere bai. Handik egin zuen jauzi *El Díaren* Euskal Orrira, eguneroko apustura. Arzelus eta Zubimendi. Biak aurrezki kutxako enplegatu huts, ordu libreetan euskalgintzan gogotik ari zirenak, musu truk. Zubimendik sortu zuen, 1931n, eta berak kudeatu zuen 1936a arte, *El Pueblo Vasco* egunkariko euskal orria (asterokoa) "Euskal Eresi ta Izkuntzaren Alde" izenburua zuena. Beraz Luzear *El Dían* eguneroko atalarekin eta Zubimendi *El Pueblo Vascon*, astero, euskal erreferentzia nagusi bihurtu ziren Gipuzkoan. Bien artean sortu zuten, gainera, astean behingo saio bat euskara hutsez egina, 1932tik aurrera, Donostiako Unión Radion.

Bertsozale handia zen Joseba Zubimendi eta miresmen handia zien bertsolariari. Lan handia egin zuen Errepublikara garaietan bertso jaialdiak antolatzen. Besteak beste berak antolatu zituen 1935eko eta 1936ko bertsolari guduak, gaur egungo txapelketen aitzindariak. Eta bi ekitaldi haien erreportajea liburu batean argitaratu zuen: *Bertsolari guduak 1935-1936*.

Joseba Zubimendik zuzendu zuen bertso liburu.

Gerra piztu eta Eusko Gudarostea antolatu zenean, bertan sartu zen Joseba Zubimendi, Itxarkundia batailoian. Ia berrogei urte zituen eta intendentziako komandante izendatu zuten. Ez zuen denbora asko egin lan horretan hala ere, gaixotu eta Intxortako guda-oinetik ebakuatu zuten Gernika ondoko Errigoitiara. Handik ikusi zuen Gernikako bonbardaketa. Eri zela, Kanbora ebakuatu zuten. Han bildu zen familiarekin. Bi urte egin zituen Kanbon, idazten eta ahal zuen moduan bizitzen. 1939ko irailaren 28an hil zen, bularreko gaitzez. Kanbon bertan dago lurperatuta.

Zubimendik han eta hemengo aldizkarietan argitaratuta utzi zituen bere olerkiak eta kantuetarako hitzak, berak sortuak edo itzuliak. Inon argitaratu gabeak ere badira koadernoetan gordeak. Egin zituen itzulpen luzeen artean, aipagarria da Jesus Guridiren *Mirentxu*, bi ekitaldiko eresantzerkia edo "sinfonia idilikoa". Alfredo Etxabek sortu eta, gazteleraz, Federico Romerok eta Guillermo Fernández Shaw-k eratu zutena.

Bera bizi zela, bi olerki liburu argitaratu zituen: *Aberri oyuak* (1932) eta *Zumalakarregi* (1935). Parisen argitaratzen zen *Euzko Deyan* argitaratu zituen Joseba Zubimendik *Bertso-miñez* izeneko kronikak, bertsolaritzari buruzko eta gerrari buruzko kronika hungigarriak. Koldo Izagirrek kaleratu zituen liburu batean 2002an.

Joseba Zubimendi eta Maria Darras senar emazteak Xabier eta Iñaki semeekin, Kanbon, 1938.

Omenaldia Txirritari, Erretereriako Batzokia, 1936ko martxoaren 22a. Argazkian dira Joseba Zubimendi eta Ander Arzelus. (Eserita) Alkain, Lexo, Aitzol, Txirrita, Basarri, Alkain (semea) eta Txapel. (Zutik) Hernandorena, Saiburu, Garmendia, Telletxea, Idiazabal, Zubimendi, Litargi, Arzelus, Gaztelumendi, Olaizola eta Uztapide.

EUSKARA IRRATIAN, HEDABIDE BERRI BAT EUSKARARENTZAT

ELIXABETE GARMENDIA LASA

1 932an euskara irratan sartzeak izan zuen garrantziaz jabetzeko, proiektio batzuk egin beharra dago. Hau da, perspektiba hartu eta gerora irratia eta beste hedabide batzuek markatu dituzten mugarren argitara begiratu behar zaio euskarazko irratigintzaren hasiera izan zen efemeride hari.

Abiapuntuan, 1976ko martxoaren 27an ospatu zen 24 orduak euskaraz izeneko ekitaldia hartuko dugu talaia gisara. Data hartan, Bilbo, Iruñea, Loiola eta Donostiako Herri Irratiek egun beteko programazio etengabea emititu zuten euskaraz. Gaur egun, Irrati-Maratoia deituko litzaioke. Mahai-inguruak egin ziren, elkarrizketak, kronikak Euskal Herri osoko zenbait tokitatik, bertso saioak, eta Euskaltzaindiaren bilera zuzenean eman zen, historian lehen aldiz. Joxe Ramon Belokik, garai hartan Donostiako Herri Irratiko esataria zenak, zuzendu zuen maratoni hura, eta alboan zituen

Donostia eta Loiola Irratiko lankideak. Mahai-inguruetan nahiz elkarrizketetan parte hartu zutenen zerrendak garaiko euskal *intelligentsiaren* argazki osoa dirudi. Eguna borobiltzeko, Donostiako Belodromoan jaialdi erraldoi bat egin zen garaiko kantari ospetsuenekin.

Jose Luis Zumetak diseinatu zuen "24 orduak euskaraz"en kartela. Ekitaldiaren izenari erreparatu gero, bada azpimarratu beharreko ñabardura bat: "24 orduak euskaraz", ez "24 ordu euskaraz". Hogeita lau orduak, gaur, bihar eta etzi, beti eta jarraian, euskaraz. Aldarrikapena zen artean helburu hori.

"24 orduak euskaraz" hartako antolatzaile, parte-hartzaile nahiz jarraitzaileen artean egongo zen agian bakarren bat euskara irratiara lehen aldiz noiz eta nola iritsi zen jakingo zuena, baina egun hartan esan eta egun hari buruz idatzi ziren kronika eta artikuluetan ez dago aipamen bakar bat ere.

1932ko hasiera haren eta oraingo jarraipenaren artean 1936ko gerra eta haren ondoren eragindako "genozidioa" zegoen, memoria erabat ezabatu zuen genozidioa. Haren ondoren, 1950-60ko hamarkadetaraino itxoin behar izan zuen euskarazko irratigintzak berpizten hasteko, Elizaren babesean eta baserritarrei zuzendutako irratsaioekin. Ander Arzelusek eta Joseba Zubimendik garaiko eredu modernoak garatu ahal izan bazuten 1930eko hamarkadan, hogeita-hogeita hamar urte geroagoko jarraitzaileek euskal gizartearen estereotipo murriztu bati heldu behar izan zioten zentsuraren atzaparrei ihes egiteko.

Euskarazko irrati-gintzaren sorreratik berrogeita hamar urtera, 1982an, kanpaina bat jarri zuen martxan "Euskal Herrian Euskaraz" taldeak: "Gabonetarako irrati/telebista euskaraz". Kartelak eta eranskailuak atera ziren, manifestazioak egin ziren, eta kanpaina gorabehera, 1981az gero prestatze lanetan zebilen Euskadi Irratiak 1982ko azaroaren 23an ekin zien emanaldiei eta 1982ko gabonetarako iritsi zen osorik euskaraz arituko zen Euskal Telebista, osatu berri zen Eusko Jaur-laritzaren eskutik. 50 urte behar izan ziren Saratik P. Garmendiak euskal irratsaioen eragileei 1932an egin zien galdera –gogo– hura betetzeko: "sar-

tu da azkenian [irratian] euskara. Noiz izango dugu egun guziz?"

Arestian aipatutako kanpainak irrati eta telebista, biak aipatzen bazituen ere, izarra telebista zen. Izan ere, hirurogeiko hamarkadaren erdialdetik hasita, eta batez ere hirurogeita hamarrekotik aurrera, telebista zen puntako hedabidea. Etxe guztietan sartzen zen, erdaraz noski, eta kezka nagusietako bat zen ikastoletatik barra-barra ateratzen ari ziren belaunaldi berrien euskalduntzea tinkotzeko telebistak lagun izan behar zuela.

Euskal Herrian lehen irrati jaiotzearekin batera, 1925eko irailean, mintzatu zen euskaraz hedabide hori, eta zazpi urtera sartu zen euskara era antolatuan hedabide horretan, lehen irratsaioarekin. Telebista Frantzian emititzen hasi zenetik hogeita hamahiru urtera, Espainian hasi zenetik hogeita seira, jaio zen Euskal Telebista. Aitzindari goiztiarrak izan ziren, zinez, Arzelus eta Zubimendi euskara uhinetarako bidean jarri zutenean.

JOSEBA ZUBIMENDIREN FUNTSA: ALTXORRAREN KUTXA

KOLDO ORDOZGOITI JUANENEA

Joseba Zubimendik euskal irratsaioa eratu eta zuzentzeaz gainera, lehen saiotik hasita irratsaioen prentsa jarraipena egin zuen eta irratsaioaren kontabilitatea eraman zuen. Irratsaioen gainean argitaratutako albisteak jaso zituen eta izan-

2011ko irailean zendua, Iñaki Zubimendi 6 urteko ume koskorra zen 1933ko otsailaren 22an, irratsaioa egin ondoren, bere aita Joseba eta Tomas Garbizu eta Lezoko beste lagunen ondoan, argazkian jaso zutenean. Iñaki da mikrofonoari tinko helduta argazkilariari begiratzen dion mutikoa.

dako hartu emanen lekukotasuna gorde zuen, eskutitzak, fakturak eta oro har irratsaio haien inguruko fondo dokumentala bildu eta antolatu zuen.

Zailtasun guztien gainera, eta ez ziren txikiak izan herri honen eta bereziki Joseba Zubimendiren bizitzan gora beherak 1936ko uztailaren 18an gerra piztu zenetik aurrera, euskal irratiairen historiako altxorraren kutxaren pareko den funts dokumental hori salbatzea lortu zuten Zubimendik eta bere familiak eta nola edo hala Josebak berarekin zuen Kanbon hil zenean, 1939an. Maria Darras, alargunak gorde zuen ondoren. Une horretatik aurrerako familiaren eta dokumentazio horren joan etorria Koldo Izagirrek kontatu zuen *Bertso minez*, Joseba Zubimendiren idazlanekin egindako liburuaren sarreran: "*Donostian denda eduki-*

tako Peries jaunak etxe bat utzi zien Zubimenditarrei, Labastidan. Hara joan zen Maria Darras alarguna, senarraren gaitzak kutsatu beldurrak batera eta bestera sakabanatuak zeuzkan semeak osterara bilduta. Espainian gerla amaitutakoan Donostiara itzuli ziren Zubimenditarrek, baina, badaezpada ere, senarra zenaren paperak egoki antolatu eta Labastidatik bertan zeukan Belokeko artxiboan utzi zituen, noizbait eskuratzeko asmoz. Hala egin zuen gero Iñakik, seme nagusiak”.

Urteak eta gerrak pasata, beraz, Belokeko Beneditarrek Zubimendiren idazlanen funtsa familiari bueltatu zioten eta Maria Darras alargunak eta Iñaki, Mikel eta Xabier semeek jaso zuten Donostian. 2010. urtean, ama jada hil da, Iñaki seme nagusiak bere aita zenaren dokumentu bilduma Gipuzkoako Foru Aldundiari laga zion zaintza eta zabalpenerako. Benetako altxorra, Maria Jesus Aranburu Kultura diputatuak Iñaki Zubimendiri harrera gutunean adierazi zion moduan, *“Joseba Zubimendi zure aita zenaren idazlanen funtsa Gipuzkoako Foru Aldundi honi dohainik emateko prest zeudela jakinarazi diguzunean egunduko poza hartu dugula esan nahi dizut. Izan ere, gure iritziz, funts horrek garrantzi eta interes handia dauka 1936. urtearen aurreko euskal kulturaren berpizkundearen lekuko gisa, euskarazko kazetaritzaren garapenaren adierazle eta egilearen giza kalitatearen isla delako. Horregatik, idazlanen funtsaren lagapena ohorez eta erantzukizun osoz onartu eta gure gain hartzen dugula esan nahi dizut, bilduma osorik eta zatitu gabe gordetzeko konpromisoarekin. Beraz, hartu duzun erabakia bihotzez eskertuz, jakin ezazu Gipuzkoako Foru Aldundi honek gipuzkoar eta euskaldun ororentzat dohaintza eskuragarri eta baliagarria izan dadin ahalegin guztiak egingo dituela”.*

2011ko irailean zendua, Iñaki Zubimendi 6 urteko ume koskorra zen 1933ko otsailaren 22an, irratsaioa egin ondoren, bere aita Joseba eta Tomas Garbizu eta Lezoko beste lagunen ondoan, argazkian jaso zutenean. Iñaki da mikrofonoari tinko helduta argazkilariari begiratzen dion mutikoa. Argazki hau, Joseba Zubimendiren bilduman gordea da.

Euskel Irratsaioak

Prensa jarraipena txukun egitea egungo komunikazioan funtsezko gauza da eta komunikazio gaietan dabilzten kazetarien egin beharra. Hori da, hain zuzen, txukun baino txukunago Zubimendik egin zuena. *Euskel Irratsaioak* marrazki traza garbiarekin eskuz idatzita izena jarri zion, titulu moduan, egin zuen bildumari.

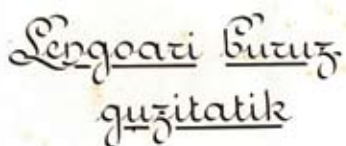
Irratsaioak multzoka antolatu zituen Joseba Zubimendik. Lehen irratsaiotik hamargarren saiora bitarteko egitarauak eta prentsa aipamenak, *“Donostiako Eusko Gaztediak antolatutako amar lenengo egitarauak eta beratzaz agertu diran iruzkinaren bilduma”*, atal horretan, dagokion lekutik kanpo, sartuta daude irratsaioaren lehen urteurrenaren harira argitaratutako pare bat albiste. Hamargarrenetik hogeigarrenera, *“Bigarreno amarreko taldea”* izenarekin jasota daude,

multzo honetan egin ziren Estatutuaren aldeko irratsaioak, beraz hor daude Telesforo Monzon, Teodoro Hernandorena, Elbira Zipitria edo eta Adarraga errepublikanoaren hitzaldiak. Azkenik, *"ogeigarrenetik aurrera"* atalean jasota daude ondorengo irratsaio guztiak; hemen jada ez daude jasota, lehen hogeitai saioetan egin ahal izan zuen moduan, irratsaio denetako aipamenak. Atal hau, 1934ko urriaren 31an El Día egunkarian argitaratu zuen *"¡Han muerto las emisiones euskéricas!"* titulua duen informazioak ixten du. Albiste sail honen erdialdean Joseba Zubimendik erantsi zituen irratsaioen ondoren egindako talde argazkiak, Photo Carte Donostiako argazki etxeak egin zituen eta zazpi orrialdetan itsatsitako 18 argazkiz osatutako bilduma da, horietako pare bat errepikatuta daude. Hori da irratsaioetatik geratu zaigun –egun ezagutzen dugun– oroitza grafikoa.

"Lengoari buruz guzietatik" izenarekin zabaltzen da irratsaioen fakturak eta izan zuten korrespondentzia biltzen duen atala, honetan hutsuneren batzuk nabaritzen dira. Aldiz, kontabilitatea zuzen eta zorrotz jaso da funtsaren azken sailean. Joseba Zubimendik, Aurrezki Kutxa Probintzialeko langilea, txukun baino txukunago irratsaioen kontabilitatea eraman zuen eta hori jaso zuen kontabilitate liburuan, honek *"Emisiones euskéricas Artu-Emanak"* izena darama eta 1932ko maiatzaren 24 apunte batekin hasi eta azken saiorainoko diru sarrerak, ordainketak eta irratsaioa amaitu zenean geratzen zen diru saldoa jasotzen du.

Azkeneko diru apunteak 1934ko urriaren 3koak dira, bi ordainketei dagozkie, alde batetik, Pasaia eta Andoainek egindako irratsaioaren emisio gastuei (32 pezeta) eta azkeneko apuntea, musikaren harpidetzari dagokiona: 50 pezeta ordaintzen zaio taloi baten bitartez Ixaka Lopez Mendizabalen "Editorial de la Música Vasca". *"Lengoari buruz guzietatik"* fakturen atalean gordeta dago harpidetza horri dagokion faktura. Ordainketa hori da, beraz, orrialdeko azkeneko apuntea, suma y sigue jaso ondoren, hurrengo orrialdera eta hor, jada, ez dago apunterik. Joseba Zubimendik, garaiko aurrezki kutxako langile bati dagokion letra irakurterrazean eta garbian idatzi zuen irratsaioaren eta kitoa, *"Con fecha 10 de octubre de 1934 Unión Radio San Sebastián suspende las emisiones. Queda un saldo de 817 pesetas. Se han dado 137 emisiones"*.

Kontabilitate liburu horri esker dakigu Aldundiaren lehen diru laguntza, 1.500 pezetakoa, irratsaioen finantzatzeko ezinbesteko diru sarrera, 1932ko ekainaren 14an jaso zutela. Irratsaioa hasi eta hiru hilabete t'erdira, bitarte horretan irratsaioa Eusko Gaztedik aurreratutako diruetatik ordaindu zen. Zubimendik gordetako agirietan jasota dago Aldundiaren –garai hartan Comisión Gestorak kudeatua, eta

Lengoari buruz
guzietatik

Beneficio	Ingresos	Pagos	Saldo
<p>Con fecha 10 de Octubre de 1934 Union Radio San Sebastian sufre de la emisioras.</p> <p>Queda un saldo de 817 pesetas</p> <p>Se han dado 137 emisioras</p>			

horrela izendatua— jaki-
 narazpena, ekainaren 3ko
 data du eta ANVko Uria
 aldundiko gestora kideak
 bidali zion Zubimendi-
 ri honako testuarekin:
*"Sr. Zubimendi. Apro-
 bada la subvención
 (1.500). Aberria ta
 Askatasuna. Uria".*

1933ko urtarrilaren
 22an sartu zen urte

berriari zegokion Aldundiaren la-
 gutntza, ordurako 2000 pezetakoa eta 1934koa, diru
 kantitate berdinarekin, martxoaren 2an jaso zuten.

Kontabilitate liburutik dakigu, diru laguntza horietatik aparte, hirurogei pe-
 zeta eta hogeitazentimo kobratu zirela iragarkietatik eta lau diru laguntza jaso
 zituztela partikularrak emanda: Berriatua, Bizkaiko herritik, 10 pezeta, Lasarteko
 Batzokiak 25 pezeta, Gipuzkoako Getariatik 12 pezeta eta Alkizatik beste 12.

Gastuen atalean, nagusiena Union Radiori egiten zitzaion ordainketari dago-
 kiona da; horren gaineko fakturak jaso zituen Zubimendik bere artxiboan. Telefono
 deiak, joan etorriak, irratsaioen gaineko gastuak, urrutitik zetozenentzako edo
 konpromisoetarako afal gastuak, umeentzako gozokiak ... gisa horretako kontabi-
 litate-apunteak azaltzen zaizkigu gastuen atalean.

Eta horiekin batera, zuzenean jo behar ziren abestien partituren fakturak, Erviti
 musika etxeak hornitzen zituen, eta ordainketak kontabilizatzeaz gain, Joseba Zu-
 bimendik gorde egin zituen faktura beraiek. Horri, eta egunkarietan jasota gelditu
 diren egitarauetaz ezker, jakin dezakegu zer musika jo zu-
 ten irratsaioetan; euskal abesti klasikoekin batera, une
 hartan sortzen ari zen musika izan zuten irratsaioaren
 soinu banda. Ez da harrizkeoa Zubimendiren musika
 zaletasuna eta jakinduria ezagututa, ezta ere kon-
 tuan izanda, Eusko Abesbatza eta Aita Donostia eta
 Tomas Garbizu bezalako talde eta musikariak irra-
 tsaioaren partaide izan zirela. Guridik, Usandiza-
 gak, Sorozabalek eta Aita Donostiak egin berriak
 zituzten lanak eman ziren irratsaioetan. Horren
 lekuko ezin hobea dugu, Erviti musika etxeak
 1932ko abuztuaren 2an egin zien fakturan, 150
 pezeta pagatu zituzten, hain handia izan zen

Donosti'ko
 Luzko Gaztediak

antolatutako
 irratsaioak

inbertsioa, 16 pezetako deskontua egin zietela, eta horren bitartez hornitu ziren ezinbestekoak zituzten musika partituraz. Santesteban, Telleria zegamarra –Cara al Sol en egilea–, Usandizaga, Peña y Goñi, Aita Donostia –irratsaioak bere lau bolumenak erosi zituen beste faktura batean jaso den moduan–, azaltzen dira erosketa zerrendetan. Mekanografiatutako beste lista batean, pianorako euskal abestien zerrenda jaso da, irratsaioaren zuzeneko pianistak, Txomin Olanok eta Bruno Imazek bere esku zituzten partiturak. Zubimendiren zorroztasunari esker, jakin izan dugu, Nicanor Zabaletak harpa jo zuela saioan, gordea da haren faktura, bere bisita txartel baten ifrentzuan idatzi zuen Zabaletak: *“Recibí de Euzko Etxea 10 ptas. Importe de los gastos ocasionados por el transporte del instrumento a una emisión euskérica.” San Sebastián, 3 de octubre de 1932.*

Txistua eta eskusoinua ohikoak izan ziren irratsaioan eta hauen presentzia nabarmena da saioen ondoren egin ziren argazkietan. Irratsaioen “famili argazkiak” egitea Zubimendik eta Luzearek sartu zuten berritasuna izan zen, bitxia bada ere hauek dira Euskal Herrian denbora horretan egin zen irratia argazki lekuko bakanetakoak, bakarrak ez esate arren. Zubimendiren funtsean gordeak dira argazkiak, horietako batean txalapartaren lehen irradi emanaldiaren lekukotasuna jaso da, Lasarteko taldeak egin zuen irratsaioari dagokio da eta bertan berritasun moduan, txalaparta emanaldia eskaini zen: *“Número encantador y novedad deliciosa fue la “Txalaparta”. Los hermanos Zuaznabar del caserío Sasueta fueron los ejecutantes. Con suma destreza y gran habilidad interpretaron con sus “makillas” una bella canción, haciéndose acreedores por su brillante ejecución de grandes muestras de simpatía como igualmente el gran irrintzilari Fernando Macazaga”.* Kronikatik aparte, irradi estudioan jasotako argazkian, han atzean ikusi daiteke txalapartaren oholetako bat. Gisa horretako harribitxiz betea da, euskal irratia hastapenen benetako altxor kutxa den Joseba Zubimendiren funtsa.

Euskal Irratsaioko argazkiak Zubimendiren funtsean

Joseba Zubimendik irratsaioetako talde argazkiak bildu eta gorde zituen bere funtsean. Guztira hemezortzi argazki paperean inprimatuak, guztiak Photo Carte Donostiako argazki etxeak eginak, horietako 4 errepikatuta daude, beraz 14 irratsaioetako argazkiak iritsi dira gurera. Zubimendik argazkien ifrentzuan irratsaioaren data eta taldearen nortasuna idatzi zituen, pare bat argazkietan izan ezik. Horretan oinarrituta, garaiko kazetetan (El Día eta Argian) irratsaio horien erreferentziak aurkitu ditugu eta hortik argazkian azaltzen diren lagun –batzuen– izenak jarri ahal izan ditugu. Aipamenok jatorrizko hizkuntzaren arabera jaso ditugu. Bada inongo erreferentziarik gabe geratu zaigun argazki bat, zerrenda honetan azaltzen den hamalagarrena. Argazkian azaltzen den mikrofonoagatik, litekeena 1934. urteko argazkia izatea, Lasarteko taldeari dagokion hamahirugarrena bezala, bi horietan bakarrik azaltzen baita mahai gaineko mikrofonoa.

Argazkiak

1. TOLOSA 1932-12-14 (Zubimendiren data gaizki da, irratsaioa ez zen 21ean izan, 14an baizik)

Joseba Zubimendi y "valiosísimos elementos tolosarras. Coro de hombres ejecutó el Jeiki-jeiki y Agur Jaunak. Coro de mujeres a cuatro voces. El señor Elosegui leyó admirablemente "erbesteko euskaltzaleak" de Isaka Lopez Mendizabal. La señorita Sasinenea recitó una hermosísima poesía del notable poeta X. Lizardi. El señor Orbeagoz lució su voz de barinoto. Por último P. Leunda y la banda de txistularis de Juventud Vasca de Tolosa. El coro de hombres fue dirigido por Mocoroa y el coro de mujeres por Karmele Tuduri".

2. HERNANI 1932-12-21 (Zubimendiren data gaizki dago, irratsaioa 21ean izan zen eta ez 28an)

"Iniciada la emisión con el magnífico concierto de los txistularis de Hernani; los pequeños cantores distinguiéndose los solistas Aranburu y Ugarte. Los coros fueron dirigidos por el notable organista de Hernani, don Jesús de Zubimendi. Un diálogo alusivo corrió a cargo de la señorita Egiguren y la niña de Lizarraga. El concejal de Hernani don Miguel Toledo dirigió la palabra a los radiooyentes, y el niño Ugalde dio fin a la emisión. El señor Arzelus y su hijeta Amaletxo actuaron de speakers". Amale Arrieta, madre de Amale.

3. UMETXUS Donostia 1933-1-4

"Don Ander Arzelus Luzear, nuestro querido compañero y su hija Amaletxu en funciones de speaker, Maritxu Barriola, Elbira Zipitria y Elixabete Miaztegi dirigieron toda la tropa infantil de poxpoliñas donostiarras. Y nos olvidamos de un nombre, precisamente el director del coro que lo fue el benemérito sacerdote don Ramón Laborda".

4. PASAI DONIBANE 1933-11-1

Joseba Zubimendi. "A continuación el notable baritono Fulgencio Puy cantó "Urretxindorrari", Joxe Ramón Otero nos deleitó con su magnífica voz tenor. La parte literaria corrió a cargo de Ikur, Isidro Olaziregi. Acompañó el notable pianista Bruno Imaz".

5. ZARAUZ 1933-1-25

"La banda de txistularis, en la que se distingió el gran txistulari José Maria Eizaguirre. El coro femenino dirigido por la señora Orbegozo, acompañada al piano por la señorita Lizundia. El tenor Izeta. ( ) El popular Basarri y la distinguida señorita Miren Izagirre; la señorita Arantzazu Barrena, hija del presidente del Gipuzko Buru Batzar, don Polikarpo".

6. IRUNGO ATSEGINA 1933-2-8

Irungo Atsegina, Iglesias director del orfeón, cantantes: barítono Estomba, Sagarzazu. Ricardo García, violinista. Juan Adarraga, conferenciante. Jose Mari Lopetegi, bertsolari.

7. ARGIA 1933-2-15

"Ezeiza, Zugasti eta Kortajarena abeslari iaioak. Isidro Ansorena eta bere txistulari taldea. Argiako zuzendariak, Telletxea gazteak, hitz egin zigun. Enekotegi apaizak abots legunez kantatu zigun".

8. LEZO 1933-2-22

Joseba Zubimendi, Iñaki Zubimendi, Imanol Garbizu, Jon Garbizu, el tenor y sacerdote señor Reparaz, Tomasa Iñarra y Cándida Elustondo, Tomas Garbizu, organista de Pasai San Pedro. Los txistularis "niños prodigio" hermanos Gezala. Liborio Garbizu, bajo de la capilla del Buen Pastor.

9. DONOSTIA 1933-2-24

“Con motivo del concierto del Orfeón Donostiarra y la Sinfónica en el Victoria Eugenia, le emisión euskérica será hoy. El notable tenor Juan José Agirretxe cantará diversas composiciones, igual que la soprano señori-

ta Gorosabel. Actuará el “conocido solista de clarinete señor Alberdi”. “Los txistularis de Añorga contribuirán a la emisión”. “Don Félix de Iriarte, activo secretario de Eusko Gaztedi disertará sobre juegos y costumbres”.

10. OIARTZUN 1933-3-22

Elementos de Eusko Etxea de Oiartzun. Maria Erauskin directora del coro y solista. Galdos famoso acordeonista. El señor Lekuona y la señorita Iñarra “cantaron Mendi mendian”, Karmele Arizmendi recitadora, Maria Teresa Arizmendi al piano, Jose Luis Etxebeste y su” bakarrizketa”.

11. PASAI ANTZO 1933-4-5

Schola Cantorum dirigida por Gelasio Aranburu. El niño Romero solista. Los señores Ezeiza, Labaca, Antonio Kortajarena y Agustín Kortajarena cantaron a coro. La niña Aguedatxo Ezeiza recitó diversos cuentos, siendo felicitada, así como su profesora Carmen Otegui.

12. ORDIZIA 1934-3-7

Coro Eusko Abesbatza de Ordizia, dirigido por el señor Garate. "La gentil señorita" Usabiega cantó de solista, el coro de señoritas interpretó diversas melodías, el señor Arana ejecutó con "una sierra" acompañado al piano por el señor Esteban Aranburu, diversas composiciones.

13. LASARTE 1934-03-14

"Excelentes abeslaris de Eusko Batzokia de Lasarte-Oria", dirigidos por "el gran abeslari y abertzale señor Antonio Merzero". "Venancio Azkarate, acordeonista de gran valía". Andoni Arozena conferenciante "Lasarte kirol herria". Cuadro dramático del Batzoki. Hermanos Zuaznabar del caserío Sasueta a la txalaparta. Fernando Makazaga, irrintzilari.

14. Identifikatu gabeko argazkia

En sesión de ayer, la Comisión Gestora adoptó el siguiente acuerdo:

"De conformidad con lo propuesto por la Comisión de Fomento, S. S^a. acordó conceder a la Comisión de Emisiones euskéricas, una subvención de 1.500 pesetas, para el mantenimiento de las emisoras que se-
 manalmente radi-
 Unión Radio de
 Contaduría para
 rencia de crédi-
 concesión de di

Donostiko Eusko Gaztedia
 Alameda, 7°.

Tel. y Teleg. GRÁFICAS
 TELÉFONO. 123

Donostia. 1934^oko

Zubimendi te Ar

RADIO EMISORA BIBEIN

DOMICILIO SOCIAL, OFICINAS Y ESTUDIOS: RODRIGUEZ ARIAS, 8 (Edificio del Hotel Carlton)

TELEF. 13700 13747

El Presidente

de la

Excma. Diputación de Guipúzcoa
 Saluda

al os Sres. Don Andrés Arcelus
 José Zubimendi, y al acusarles
 su atento B.L.M. al que acompa

Localidades repartidas con motivo de la Cien
 Euskérica

*Lumaiagan niazren 28 an
 Agur Zubimendi martia: Nere
 ire atxoko idastria, eta badin
 se ordutan isango dau que
 an dot lendaberi jakin iban
 gaurik etxetik abandula oin ig
 dial ilan l'guan gaira que mon
 Eusko monargoisalditama. Pana
 ordua. Ire eranteman sain De
 ne nia *Abete**

B E R G A R A "N, 1934 gn. Otsaia 24

Nere adiakide eta abefkide "ZUBIMENDI" jaunari
 DONOSTI

- P. Antxo
- P. San Juan
- Ayuntamiento
- Diputación
- Donosti E. B.
- Gipuzko E. B.
- Emakime A. B.
- Eusko Pizkunde
- Jose de "gilegor
- Agufetxe
- Salguero
- Zabalbeaskoa
- Bruno Imaz

Agur Jel pean: Akenengo Donosti'n isan nitzanean Uranga'tar
 Nikol'ek (eskon-aniak) esan niran gaxorik sendala, baño uste osoan nago
 sinboste lan egiten aritzeko. Orixeko opa disugu

Ogeigazenetik auzero

A. ZABALZ. Hots del hots

TOLOS 1932, Epala, 3. a

Agur, aberkileak!

Atzoko iratallia bikaina izan zan. Gure poza euskeraz jenergo itzak entzun ginituena! Zorionak guziori eta jarai eten gabo.

Jel-allez

Josep Mendizabal del 1932

TARJETA POSTA

Juventud Vasca.

Alameia, 7, 29.

S. Sebastián.

Lo pinto Néptica y editó Tifitera

NACIONAL DE ESPAÑA

TELEFONEMA

Guern
REUNIDA A ASAMBLEA NACIONAL VASCA Y DIPUTADOS ACUERDAN TRANSMITIR SALUDO EFUSIVO Y ALIENTOS PARA PROSEGUIR CULTIVANDO LENGUA, COSTUMBRAS Y TRADICIONES PATRIAS. GORA EUSKADI ASKATUTA
1163

Cuervos a Vd. dirigir su comunicación al número del teléfono si figura debajo de la firma.
Atención: En imprescindible presentar esta tarjeta en caso de cualquier reclamación o modificación.
La Compañía se reserva el derecho de modificar sus tarifas y condiciones sin previo aviso.

DIPUTACION GUIPUZCOA

COMPANIA NACIONAL

TELEFONEMA

RELACION EFUSIVA POR EXITO EUSKADI GUINIZCOA
AGITACION GUINIZCOA-APAZKA

Cuervos a Vd. dirigir su comunicación al número del teléfono si figura debajo de la firma.
Atención: En imprescindible presentar esta tarjeta en caso de cualquier reclamación o modificación.

DIPUTACION DE GUIPUZCOA

Atención: En imprescindible presentar esta tarjeta en caso de cualquier reclamación o modificación.

de para a. a. paises diputado el día a las
Mondragón para 3 3 29 14 5 15.10

Instalación euskera con aldo egiten...
gariagatik zorionak

Datsuki

TELEFONICA DE GUIPUZCOA

Servicio Telefónico Provincial

Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa
Nombre de servicio	Clase de tarifa
Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa

para el día...
de las...
de las...
de las...

R.P.T. UNION RA...
27, Av. 3...
580 58

Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa
Nombre de servicio	Clase de tarifa
Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa

para el día...
de las...
de las...
de las...

Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa
Nombre de servicio	Clase de tarifa
Indicaciones de servicio	Indicaciones de tarifa

para el día...
de las...
de las...
de las...

Emissiones Euskericas

Artu-Etzapak

Conceptos		Supuesto	Pagos
22	Jan		157410
23	Feb		
24	Mar		
25	Abr		
26	May		
27	Jun		
28	Jul		
29	Ago		
30	Sep		
31	Oct		
32	Nov		
33	Dic		

Casa Erviti
 SAN MARTIN, 28
SAN SEBASTIAN
 TELÉFONOS: 3.25 Y 12.10
CASA EN LOGROÑO: Mercado, 14

PIANOS
 CUSO - CHASSAIGNE - ROSENER
 STEINWAY - BECHSTEIN - BLÜTHNER - IBACH
 GORS & KALLMANN - LEHMANN - ERARD
 PLEYEL - GAVEAU - REYG.
PIANOS NUEVOS DE ALQUILER
 PIANOLA - PIANOS "THE AEOLIAN C"
 GRAMOFONOS - DISCOS
 VENTAS AL CONTADO Y A PLAZOS

FACTURA N°

San Sebastián 30 de Julio de 1932
 Debe D. Euzko Gaztedia

TÍTULOS	Importe
1. P. Orisk - Preludio Vasco vol. 1. 2. 250	
Orisk Larrija	
6	

CASA ERVITI
 Editorial de Música.
 SAN MARTIN, 28
 PUNADA DE 1915
 TELÉFONO 325
SAN SEBASTIAN
CASA EN LOGROÑO: M...

Debe D.

Nicolas Zubeldia
 74 10
 Recibi de Euzko. Orisk
 10 pta. importe de los gastos
 ocasionados por el transporte
 del instrumento a una
 emision euskerica.

RADIO S. A.
 Juventud Vasca
 Alameda n.º
 70 - 50 importe de su cuota
 para todos
RADIO S. A.
 Av. de la Libertad, 27
SAN SEBASTIAN
 Socio n.º 75

San Sebastián 3 de ...
 TÍTULOS

Remairi
Martindereen
Tu danak
Maeotas
Bertibarko
Sebastian
correa
Vasca

"Editorial de Música Vasca"
 Preparada por EUSKO-IGARKUNTZA
 Tolosa 31a Azarua 1934
 Jose Zubeldia - (para Radio - S. Sebastian)
 CONCEPTO
 Por la donación en 1932 de 10 pta. de Euzko
 Labortarion por gastos de transporte...
 "La juventud vasca"
 (después importe se girará en here)
EDITORIAL DE MÚSICA VASCA
 Preparada por EUSKO-IGARKUNTZA
 Ciudad de Euzko

Juventud Vasca
 Alameda n.º
 70 - 50 importe de su
 cuota correspondiente a
 San Sebastián 1 de Julio de 1934
UNION RADIO
 Delegación de San Sebastián
 A. Marin

Recibi de Euzko
 la cantidad de pesetas
 70 - 50 importe de su
 cuota correspondiente a
 San Sebastián 1 de Julio de 1934
 "Causa de Euzko"
 Recibi #35 pta.
 Parte n.º 1a tom. 1.º

Vasca
Maoban

Euzkal Irratsayoa "Luzear" eta Zubimendi'ren omenez

"BASARRI"

onenon non bezela, Donostia ere pisen bat euskaltzaleen ari ote dan dirudi. jBeaf aibat ez zorigaitzer!

Ta jakina ofelako efi bat euskaltzaleko, edo gai ofetaz zer bait auferatzeke, ofitafak beaf euskaltzale on gogotsusk.

Ta tamalez, euskaltzale on gutxi izan eralindik. Diran pitin ozentzat burur gain sortzen beti. "Luzear" bimendi adiskideai au getatu jLana buruk gain! Ikusten dit auek nola dabiltzan.

Bateko euzkal ofiak dituztela

Txomin abertzalea izaki ordea, ta g pozee egiten da aberiagatik. jOri dek sona izatea!

Efitxo leyalak ere badaude. Ifatsay oner ez dira gutxi sayatu, Passi, Efernd Ernani, Oyartzun, Tolosa, Zarautz, L

Lengunun el Irratsay rren

TOBERA

Lartaun'ek iratizkiñez esan

afetea Euskaldunak: artu zine ontan, Oyartzun' go Abertzaleen markadurik xamufena. noo befitokaldiya, nere gaf utzi ofetarako ni baño piskor eta egokak bilatu zitezkeen afen. Beraz, egon ialari bilaki bati entzuteko p. ni, langile baten eginkizuna, lagusien esana egifiaz, apal apal ama nator. Eta nere garuko egintza "tobera edo xalaparta" deitzen

IZPARRAK

EUSKERA RADIOZ

en izandu da Donosti'ko Eusko Gasteizko euskera eskola ordubate jardute b

atsegifa izan bazan, bixarren au ez da noeki.

arreaga soñufotzalle emakofinakia, irrintziari lalaia jo zituan. Mutatario alaitu izan ditzaifia zegoen gusien gogollegor jatorrak Perunek esan zituan ta,

sendatu san orduan zuan. Bi anek nald

berri, Lizarraga ta xamurrak, abestu basu nitzaiz kupira

UNION RADIO Y EUSKO GAZTEDI

Hoy la séptima emisión euskérica

Con el cuando el ciclo de emisiones radiofónicas organizadas por Eusko Gaztedi, hoy de ocho a nueve de la noche tendrá lugar la séptima, en la

EL EUSKERA POR RADIO

¡Entzun...! ¡Entzun...

He aquí la obra de dos beneméritos euskaltzales don ha llegado ya al segundo año de sus actividades y en la centena de emisiones euskéricas radiadas desde la emisora. Los méritos de estos dos hombres exigen ya imperativamente un elogioso, pues que la obra que emprendieron, y a la que tanta energía y paciencia marcha va decidida. sea

GEURE JOKUAK

Irixar jaunak irratsaioez egindako itzaldia.

Irratentzuleak:

Eusko Irrat-sayotako bura dan Zubimendi Jaunaren eskariari erantzunaz, emen gaur "tramakalu" arrigarri onen aurroan nola arkitzen naizela celebróse la emisión euskérica semanal.

Euskal-irratsayoa

"Luzear" ta Zubimendi'ri euskaltzale guziok gure eskarrona agertzeko garaya iritxi da

IRRAT-ENTZUKI BANA EMANGO ZAYE ARPIDE BIDEZ OSATUKO DAN DIRUAREKIN EROSI-TA

ARGIA'ren 670'gn. zerbakiari e'tar Auk «Lana egiten duanak sariya bearduz izeneko izakzi batean auxe zion. «Arpidez edo dirua bildu-ta «Luzear» eta Zubimendi irrat-entzuki banaren jabe egin ditzagan.

Irrat-bidez egindako zabalkundearen ordaña irrat-entzuki bat izan bedi da.

Asmoa azia bezelaxe ereña dago. Irretzen dan ikusi beara.

e'tar Auk erendako asmoa ermetu a beraz. Euzko Gaztedi'koak eta Euzko Ahebatza'koak jaso dute aren dea ta aurrera eramateko asmoa dute. Ianean asiak dituen...

eta txalagarriaren ordañez irrat-entzuki bura emango zaye arpidez bildutako diruarekin erosi-ta.

Arpidez Donosti'ko Eusko Etxea'n iritxi dute ta ara biali beara dute dirua asmo au onizat arizen duten guziak.

Arpide oni ez loteke abertzaleak bakarrik lagundu beara: euskaltzale guzik batak: ezkerrekoak eta eskuakoak. Zerbaitetan euskera alde politika arrastorik gabe lan egin bada orantxe egin da. Irrat-bidez euskera alde egin dan lan izugarriari akats ori arkitu dezayokenik ez da. Orregatik ba, euskaltzale guzik beara...

irrat-entzuleok irrat-entzukiaren albean exeririk une zozagarrienak igarotzen. Makiña bat aldiz euskal-abesti xamurrak entzun dituzute; baina euzko-olerki bilkain eta euzkal-izaldi sakonak ere.

Eta une atsegigarri oyeak «Luzear» ta Zubimendi'ri zor diezizutelarrik beroyei irrat-entzuki bana erostenren dirua bilizeko iritxi dan arpidean zuen izen-abizenak agertzeko dirala ziur-ziur gaude. Irriki bitez arpideak errietan ere. Euskaltzaleak bilzen diran diru-kietan batez ere. Batekietan...

de la vida y triunfo terliana Y en efecto. No esfuerzos al lograr interés stia, sin undame e disp vehem de ca outor- txistula llez que s diez a y hast nos los lado?—Je s, con s, primero donde al el año i as celebr primer año sigui

12 Aste oner aratu

S K A L

Euzkadi'ko aberaztasun

(Asteazkenean irratia)

¡EUSKELDUNAK! Uraz - andiko ta omendiko euskaldunak!

En el aniversario de las emisiones euskéricas

El poeta euskérico Zubimendi nos explica cómo surgió la idea de estas emisiones

El trabajo de buscar elementos siempre nuevos para los programas semanales. No cobra nadie, pero todos trabajan con entusiasmo. - En América oyen por reflejo las emisiones euskéricas. - Nada de política; todo por el idioma

Don José Zubimendi de Donostia ha conmemorado el aniversario de la fundación de sus emisiones euskéricas. Para ello organizó el domingo una sesión de conferencias que ha tenido un gran éxito.

Nos referimos a esto que, hace ahora un año, empezaron las emisiones euskéricas desde los estudios de Unión Radio. Y no estará de más, con tal motivo recordar sus líneas a los diversos elementos que están trabajando activamente, con una abstracción

artística. Como yo y Luzer tuvo que hacerse una crónica euskérica para "El Pueblo Vasco". Fue en esa página donde se lanzó la idea de las emisiones en euskera. La recordo yo luego recordando a una encuesta que abrió Euzkadi sobre euskéricas en pro del renacimiento euskérico. Cuál la iniciativa y se me encargó a Luzer y a mí de llevar a cargo a Luzer y a mí de llevar a cargo de dirigir la organización de estos y de dirigir la organización de los programas semanales después de contar con la autorización de Unión Radio, a la que estamos agradecidísimos.

—¿Y no ha fallado emisión euskérica alguna semana?

—Ninguna.

—¿Los da a usted mucho trabajo la preparación de los programas?

—Mucho. El programa ha de renovar todas las semanas, naturalmente. Y cuesta mucho buscar cada ocho días elementos artísticos diferentes para leer en un hora o a lo más una hora y media, pero a última hora es muy frecuente que falle alguno por indisposición o por alguna causa imprevista. Para este labor de buscar material y una constante ejemplaridad nuestro buen amigo el esultante Angel Lizasoaga. A él y a nuestro pianista oficial Txomin Olano, así como al compositor y pianista Iñaki Iñaki tienen que estar muy agradecidos en este punto los radioescuchas euskéricos.

—¿Y lo están en general? ¿Tienen ustedes noticias de ellos?

—Recibimos noticias de varias ciudades de todo el país. Muchas también de Leizola y de Zuberoa y hasta algunas de países de América, que por cierto nos dicen que oyen, por radio, nuestras emisiones a las tres de la madrugada. No sé lo que es eso del radio, pero con un poco de imaginación es fácil explicarlo. También se acuerdan mucho las radioescuchas de nuestro speaker Luzer y de su encantadora hija, casada también por la enfermedad de su padre.

—¿Hacen ustedes en las emisiones propaganda política?

—Ninguna en absoluto. En escribir un poema un espíritu así es

DON JOSÉ ZUBIMENDI, inspirado poeta euskérico, que en su afamada sesión de conferencias euskéricas.

admirable, en esta obra de espíritu vaquero tan simpática. Nada mejor para él que hacer una breve reseña de sus trabajos y trabajos para documentarnos sobre ellos que este banco de Euzkadi, el poeta teórico y uno de los investigadores organizadores de las emisiones euskéricas. Con su aire pompante, dice todas las semanas hasta nuestra mesa de redacción a entregarnos el programa de la emisión para publicación en EL DÍA.

También hoy ha llegado Zubimendi a colocarnos el programa en el momento un que con más agilidad estuvo trabado a primera hora de la noche. No es la hora en que más se oyeron las voces en la radio, se hizo para un honor a Zubimendi, se hizo en alto en la tarra y se escuchó de un punto. Y de poco algunas cosas.

—¿Ahí va un diccionario? —No fume. —¿Mejor pasar en un poeta. ¡Ni burla! —Muy poco. —Muy sencilla. —Le aseguro que es verdad. —No lo niego. Quiero decir que me parece extraño más extraño todavía, que un poeta tampoco haya. —Es en la vieja manera de componer al poeta. —Dígame usted si está autorizado. Claro es que también se dice de los poetas que son unos grandes trapaceros y tal es un gran tra-

Nuestro querido compañero de Radio Euzkadi ANDRÉS DE ARZELUS.

EL EUSKERA EN LA RADIO

(Viene de primera plana)

prender a través del espacio la vuelta al mundo.

***

Pero tengo hoy para vosotros, mis amigos, otra buena nueva en orden al resurgir del euskera.

Bien sabéis que este idioma, que ha perdurado casi sin cultivo, cuenta hoy con buen número de artifices. Pero todos estábamos aguardando una obra cumbre. La Sociedad Euzkaltzaleak surgirá un gran poema y

Preciso era hallar a del euskera un capaz intento. El hombre que ha este necesitaba agreste tiempo estar familiarizado con las clásicas. A más de tar con tiempo y con de poeta. Demasiada para halladas en un h

Y, sin embargo, haber encontrado a su h un campesino nato que vaso griego; ha hal tiempo y de madera; Y ahí lo tenéis, en p en el último confin dice, dado por enter

Podía haber pedido materia del poema: ruido de armas, de mentira, también, a ejemplo, la ruta de servir de hilo para naturaleza, nuestro p específico. Y, por de la del pasado, guardar es lo que es preferible prese

pueblo nuestro con peculiar, tal como pueblo, y poder gritar pueblo, todo un pueblo como vive tod

Esta es la norma el proyecto del auto o más completame lizo de la vida va a ha vivido. Se ha 00.000, laurleko e ni oreki egin isa eta tramakuluak ten dijuste zkadín, urtean,

Txomin Olano, entusiasta abertzale, notable pianista y alma de las emisiones euskéricas, que realiza una labor digna de encomio, en compañía de Zubimendi y Luzer.

calidades orgánicas del coro total, que lo esperábamos, fué la espléndida floración del coro femenino.

Del conjunto de obras interpretadas hay que destacar con gruesos caracteres la ejecución del "Agur Jaunak", bellamente armonizado por don José Olazola. Cuanto se diga de la espléndida sonoridad, calidad de "tono" orfónico, equilibrio de los distintos planos, bizarría en la expresión, magnífica y señorial; engarce armonioso de sus "cuerdas" y gradación de matices en una dócil sumisión a su director Gabriel Olazola; será pálido refiriéndolo a Euzko Abesbatza. Ni más decir.

Koldo Mitxelena Kulturuneko
liburu bilduma

— 10 —

Euskal
Irratsaioak

“Irratia dela ta dabil gure euskera kuttuna, arranoa baiño erosoago,
arranoa baiño kementsuago hegaz dabilkigu”

Ander Arzelus Luzear

2012ko martxoaren 2an 80 urte bete dira Joseba Zubimendik eta Ander Arzelusek bultzatuta aireeratu zenetik lehen Euskal Irratsaioa. Hor dugu mugarrria, egun horretan sortu zen euskarazko irratia, ez zen izan lehen aldia euskara uhinetatik hedatzen zela, baina irratsaio horrekin eman zitzaion hasiera euskarazko irratigintzaren bide oparoari.

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Kultura, Gazteria eta Kirol Departamentua
Departamento de Cultura, Juventud y Deporte

